

PA
8477
B46S8
1893

UNIVERSITY
OF
TORONTO
LIBRARY

LL O
H568KX

Lateinische Litteraturdenkmäler

des XV. und XVI. Jahrhunderts.

Herausgegeben von

Max Herrmann und Siegfried Szamatólski.

8.

XYSTVS BETVLIVS S V S A N N A.

Herausgegeben

von

Johannes Bolte.

Mit einer Phototypie und einer Notenbeigabe.

BERLIN.

Verlag von Speyer & Peters

Buchhandlung für Universitäts-Wissenschaften

1893.

PH

8477

B4658

1313

Einleitung.

Die 'Susanna' des Augsburger Betulius gehört derselben Gattung an wie der vor zwei Jahren an der Spitze dieser Sammlung erschienene 'Acolastus' des Niederländers Gnapheus. Beide Dramen behandeln biblische Stoffe in der Sprache des Terenz und Plautus, beide sind von Schulmeistern geschrieben und für eine Aufführung durch ihre Schüler bestimmt. Gnapheus darf als der Schöpfer dieser neuen biblischen Schulkomödie angesehen werden, Betulius war ihr erster Vertreter in Deutschland. Denn in den acht Jahren, die zwischen dem Erscheinen des 'Acolastus' (1529) und der 'Susanna' (1537) liegen, hatte der erstere zwar fünfzehn Nachdrucke erlebt, aber erst ganz vereinzelte und, wenn wir von Betulius' 'Judith' (1536) absehen, auf die Niederlande beschränkte Nachfolge gefunden. Es ist neben der bald vergessenen 'Ruth' des Brabanters Zovitus (1533) nur der 'Ioseph' des Amsterdammers Crocus (1536) zu nennen, den auch Betulius im Prologe (v. 38. 25. 27) neben dem 'Acolastus' und dem 1531 veröffentlichten, aber wahrscheinlich weit älteren 'Christus xylonicus' des französischen Benediktiners Nicolaus Bartholomaeus citiert. Der 'Homulus' des Maastrichters Ischyrius (1536) geht nicht auf die Bibel, sondern auf die der mittelalterlichen Dogmatik entsprossene niederländische Moralität 'Eckerlijck' zurück, während der talentvolle Macropedius zu Herzogenbusch damals erst mit drei kleineren Pössen (1535, 1536) hervorgetreten war, die allerdings an sprudelnder Laune und glänzender Charakteristik ihresgleichen suchen, aber ihren Stoff aus dem täglichen Leben der Schüler und der Bauern entnehmen.

Sixt Birek, latinisiert Xystus Betulius oder Betuleius, erblickte am 24. (nicht 21.) Februar 1501 als der Sohn eines unbemittelten Webers Ulrich Birek zu Augsburg das Licht der Welt¹. Eine Zeitlang im Gewerbe seines Vaters beschäftigt, besuchte er die Augsburger Domschule und ward neunzehnjährig von seinem Gönner, dem Kanonikus Matthäus von Pappenheim, auf die Universität Erfurt gesandt, nachdem er vom Bischof die niederen Weihen erhalten. In Erfurt langte er im Winter 1520/21 an und hörte die Humanisten Eobanus Hesse und Euricius Cordus, sowie Justus Jonas. Von da wandte er sich nach Tübingen, wo er am 19. April 1522 eintraf und ein Jahr später Baccalaureus wurde. Er schloß sich der lutherischen Lehre an, die zur selben Zeit in Augsburg Wurzel zu fassen begann. Nach dem Tode des Vaters gelang es ihm, mit einem Stipendium nach Basel gesandt zu werden. Hier am 31. Dezember 1523 immatrikuliert, studierte er unter Oecolampadius und Glareanus weiter, als Famulus und Korrektor in den großen Druckereien Cratanders, Frobens und Bebels kümmerlich sein Leben fristend. 1530 erhielt er die Schulmeisterstelle an St. Theodor in Klein-Basel, vier Jahre später das Rektorat des Pädagogiums. Nachdem er am 10. Februar 1536 zum Magister kreiert worden war — es war die erste Promotion seit der Wiedereröffnung der Universität — berief ihn der Rat seiner Vaterstadt zur Leitung des neuen

---

¹) Bireks Leben ist von Joh. Nysaeus vor der posthumen Ausgabe von Lactantii Opera, Basileae 1563, Bl. b⁴a — b⁵b ausführlich beschrieben. Danach F. A. Veith, Bibliotheca Augustana 5, 2—22 (1789) und Erlard in Ersch-Grubers Allgem. Encyclopädie I, 9, 352 f. (1822). Ferner vgl. Weissenborn, Akten der Erfurter Universität 2, 319 (1884) und Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen (1877) S. 625. Thommen, Geschichte der Universität Basel 1532—1632 (1889) S. 18 und 351. Schweizerische Schauspiele des 16. Jahrhunderts, her. von J. Baechtold 2, 3 f. (1891). Die Notiz aus der Baseler Matrikel I, Bl. 156a verdanke ich der Güte des verstorbenen Herrn Oberbibliothekars Dr. L. Sieber: 'Sixtus Birek ex Augusta Vindelicorum ultima decembris' (1523, Rektorat von Nik. Briefer). Über die Augsburger Schule handelt G. C. Mezger, Memoria Hieronymi Wolffii (1862) p. 16—18 und J. Hans, Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg 4, 29—31 (1878).

St Annagymnasiums, und trotz seiner Kränklichkeit wirkte er in dieser Stellung sehr anregend und fördernd. 'Wissenschaft, Frömmigkeit, Vaterlandsliebe und der rechte Glaube waren die Ziele seines Unterrichts.' Viele seiner Schüler, mit denen er die schwersten griechischen und lateinischen Schriftsteller las, konnten mit promovierten Magistern wetteifern. Er starb am 19. Juni 1554, wie sein Epitaph in der St. Anna-Kirche meldet.

Bireks dramatische Thätigkeit¹ zerfällt in zwei Perioden, eine Baseler und eine Augsburger, zwischen denen das Jahr 1536 die Scheide bildet. Der ersten Periode entstammen seine deutschen, der zweiten seine lateinischen Schauspiele. Diese bisher unbekannte Thatsache folgt aus einer Goedeke, Scherer und Baechtold entgangenen Stelle in Nysacus' Biographie: 'Primo anno (1530—31) egit Ezechiam et Zorobabelem, altero mox Susannam (1532), post Iosephum et Iuditham . . . Prius tamen quam discedit (sesquiumum vero tunc exegerat) agit Belem (1535) magno cum applausu.' Die sechs hier genannten deutschen Stücke sind uns sämtlich erhalten, aber mit Ausnahme der 'Susanna' und des 'Beel' nur in späteren Augsburger Drucken. Die lateinischen Dramen, die wir alle in die Zeit des Augsburger Rektorates versetzen müssen, weil von einer früheren Entstehung nichts bekannt ist, ordne ich nach den Jahren der ältesten Drucke: 1. Judith 1536. 2. Susanna 1537. 3. De vera nobilitate² 1538. 4. Eva; in Oporins Sammlung *Dramata sacra* (Basileae 1547) 1, 69. 5. Sapiencia Salomonis³; ebenda 2, 3. Dieselbe Sammlung des Buchhändlers Oporinus, an deren Zustandekommen unser Dichter sich beteiligt haben muß, enthält noch zwei weitere Dramen Bireks, den 'Beel' (2, 408) und den 'Zorobabel' (2, 496); indes sind diese

¹) Scherer, Allgemeine deutsche Biographie 2, 656 f. (1875). Pilger, Die Dramatisierungen der Susanna; Zeitschrift für deutsche Philologie 11, 169—175 (1880) und dazu Goedeke, Göttinger Gelehrte Anzeigen 1880 (21) 616 f. A. v. Weilen, Der ägyptische Joseph im Drama des 16. Jahrhunderts S. 39 bis 44 (1887). Baechtold, Geschichte der deutschen Litteratur in der Schweiz S. 301 (1889).

²) Über die Quelle vgl. M. Herrmann, Albrecht von Eyb S. 296 (1893).

³) Deutsch von Hieronymus Bayer von Augspurg. o. J.

Übertragungen seiner gleich betitelten deutschen Schauspiele nicht von ihm selbst, sondern von zweien seiner früheren Schüler, Martin Ostermincher, der 1545 in Tübingen studierte, und Johannes Entomius, angefertigt. 1625 übertrug der Ulmer Schulmeister J. C. Merck den 'Beel' nochmals ins Deutsche zurück. Ein echtes Stück Bircks 'Herodes sive innocentes' scheint ungedruckt geblieben zu sein.

Bircks deutsche Dramen stehen unter dem Einflusse der biblischen Schauspieldichtung der Schweiz. Hier hatte schon 1529 ein unbekannter Züricher die Parabel vom reichen Mann und armen Lazaro trefflich bearbeitet. 1530 Georg Binder den verlorenen Sohn nach Gnaphens übertragen. 1532 Johann Kolrofs in Basel die Bekehrung eines üppigen und sündigen Jünglings auf die Bühne gebracht, und am 2. März 1533 hatte Birk selbst Bullingers 'Lucretia' in Basel aufgeführt. In Augsburg wandte sich der Philolog Betulius dem von Melanchthon, Micellus, Johannes Sturm u. a. empfohlenen Muster des Terenz zu und übertrug zwei oder, wenn man die ohne Zweifel von ihm veranlafsten Arbeiten von Ostermincher und Entomius hinzurechnen will, vier seiner deutschen Stücke ins Lateinische. Aus seiner beredten Verteidigung des Terenz im Prologe der 'Susanna' könnte man fast einen geheimen Ärger über eine nicht zustande gekommene Terenzaufführung herauslesen. Nahezu ausschliesslich schöpfte Birk seine Stoffe aus dem alten Testamente; er scheint auch seine dichtenden Augsburger Kollegen A. Diether (Joseph 1544) und Hieronymus Ziegler (Pedonothia; Immolatio Isaac 1543 u. a.) in dieser Richtung beeinflusst zu haben¹. Die im Prologe der 'Susanna' ausgesprochene Mißbilligung der Passionsspiele stimmt ganz zu Luthers² Ansicht über die dadurch beförderte ungesunde sentimentale Auffassung des Leidens Christi.

Der lateinischen 'Susanna' von 1537 ging, wie wir sahen, eine deutsche Behandlung desselben Stoffes voran: bei der Aufführung der neuen Fassung wurde (vgl. v. 55 und 1821) wenigstens noch ein deutscher Prolog und Epilog den ent-

¹) Über die vermutliche Einwirkung Bircks auf Schöpfer vgl. E. Schröder, Jakob Schöpfer von Dortmund S. 11 f. (1889).

²) Bolte, Märkische Forschungen 18, 194 f. (1884).

sprechenden lateinischen Abschnitten hinterdrein geschickt. Aber Birck gab jetzt keine bloße Übertragung der fünf Jahre zuvor entstandenen Susannakomödie¹, die in Komposition und Charakterzeichnung noch manche Unbeholfenheit verrät. Statt der durch Chöre geschiedenen drei Akte führte er die klassische Fünffzahl ein. Der erste Akt stimmt in beiden Fassungen überein: er enthält die Verabredung der beiden lüsternen Greise und ihren Angriff auf die badende Susanna. Offenbar hat der Dichter damit die Handlung schon weiter geführt, als sich mit der Ökonomie des Stückes nach unseren Begriffen verträgt. Aber ihm war es darum zu thun, die doppelte Gerichtsverhandlung ausführlich darzustellen mit den wohlgerundeten Reden, der würdevollen Befragung der Schöffen bis zur Moralpredigt der armen Sünder vor ihrer Hinrichtung. Auch in seinen übrigen Dramen, namentlich in der 'Judith', die er auf dem Titel als 'exemplum rei publicae recte institutae' bezeichnet, verweilt Birck mit Vorliebe bei den Formen des öffentlichen Rechtslebens, den Pflichten des Bürgers und Richters. Der ziemlich leere zweite Akt mit den Vorbereitungen zum Gericht fehlt in dem deutschen Stücke noch, der dritte entspricht dem zweiten desselben, der vierte und fünfte dem dritten. Eine Zuthat ist der Aufzug des Königs Nebukadnezar am Schlusse. Veranlaßt wurde er wohl nicht allein durch die Vorliebe für scenischen Pomp, sondern auch durch das kritische Bedenken, ob die gefangenen Israeliten in Babylon die höchste Gerichtsbarkeit besaßen und nicht für ihre Urteile der königlichen Bestätigung bedurften. Die Charaktere erscheinen in der lateinischen Bearbeitung vertieft und verändert, besonders aber macht die Darstellung auf den modernen Leser einen weit vorteilhafteren Eindruck. 'Es ist,' sagt Pilger, 'als wenn die Personen plötzlich die Fähigkeit erlangt hätten, was sie bis dahin nur in abgebrochenen Lauten anzudeuten vermocht, jetzt wirklich anzusprechen.' Wohlthuend wirkt die Annäherung der Sprache an das wirkliche Leben. Der leidenden Heldin stehen nur schlichte Klage-

¹) Die Baseler Ausgabe von 1532 ist nebst den Erweiterungen einer späteren Züricher Ausgabe abgedruckt von A. Gessler in J. Baechtolds Schweizerischen Schauspielen des 16. Jahrhunderts 2, 1—97 (1891).

töne, kein tragisches Pathos zu Gebote, die Lüsterheit der Greise wird genügend, wenn auch nur knapp gezeichnet. Anschaulich tritt die Heftigkeit der Rachel gegenüber den falschen Anklägern neben der würdigen Ruhe ihres Mames hervor. Mit besonderem Anteil hat Birek, wie auch sonst, das Familienleben, die Liebe zwischen Eltern und Kindern dargestellt — er war selbst zweimal verheiratet und hinterließ acht Kinder¹. In den Reden der Juden an Nebukadnezar klingt etwas nach von dem Selbstbewußtsein, mit dem die Angsburger Karl V. in ihren Mauern empfangen. Der Humanist, der auf die mittelalterliche Gelehrsamkeit stolz herabsieht, legt im Vorwort und Epilog dem Magistrate die Sorge für die Jugendbildung ans Herz, der Protestant läßt sich an verschiedenen Stellen deutlich vernehmen. So war es nicht zu verwundern, daß 1581 die 'Comoedia tragica Susannae, vel cum nomine auctoris vel sine nomine' auf den Index der von der römischen Kirche verbotenen Bücher² gesetzt wurde, nachdem Betulius schon 1554 mit allen seinen Werken darin aufgenommen worden war.

Benutzt ward die deutsche 'Susanna' Bireks von Paul Rebhun (1535), die lateinische von Leonhard Stöckel (1559) und von Frischlin (1578), den dann Schonaeus (1595) ausplünderte. Das deutsche Stück ward nach der 2. Ausgabe ins Rhätoromanische übersetzt: vgl. Susanna, ein oberengadinisches Drama des 16. Jahrh., her. von J. Ulrich, Frauenfeld 1888. Die lateinische Bearbeitung übertrug der Schulmeister Peter Hegelund zu Ribe 1576 in dänische Reime; gedruckt Kiøbenhaffn 1578; neue Ausgabe von S. Birket Smith: Peder Hegelunds Susanna og Calumnia, Kiøbenhavn 1888—1890; vgl. meine Besprechung in der Zeitschrift für deutsche Philologie 26, 134—137.

¹) Auf die herzliche Zueignung des Dramas 'Eva' an seine Frau hat schon Herford, *Studies in the literary relations of England and Germany* (1886) p. 91 in diesem Zusammenhange aufmerksam gemacht.

²) Reusch, *Die Indices librorum prohibitorum des 16. Jahrh.* 1886, S. 351, 173, 545, 173, 204 usw.

Bibliographie und Textgestaltung.

1) Augustae Vindelicorum apud Ph. Ullardum 1537. $5\frac{7}{8}$ Bogen 8° (Augsburg, Breslau Stadtbibl., Hamburg, Leipzig Univibibl., München). Angehängt ist Bl. F6b ein von uns fortgelassener prosaischer Dialog 'De constituenda vita'. 2) Tiguri, Chr. Froschover 1538. $5\frac{3}{4}$ Bogen 8° (Altenburg, Berlin Privatbesitz, Dresden, Königsberg, London, Zürich). Genauer Abdruck von No. 1. 3) Coloniae, J. Gymnicus 1538. $5\frac{7}{8}$ Bogen 8° (Berlin, Hildesheim, Weimar, Wolfenbüttel, Zwickau). Ohne die Vorrede. Der Eingangschor ist hier an die Stadt Köln gerichtet und mit einer vierstimmigen Melodie (s. n. S. XVI) versehen. Auf Bl. F3a folgen einige lateinische Gedichte von Georgius Pictorius, Helius Eobannus Hessus und Ioannes Vlieghe Kempensis. 4) Coloniae, J. Gymnicus 1539 (Bamberg, Bremen, Jena, Oldenburg, Prag, Stuttgart). 5) Augustae Vindelicorum, Ph. Ullard. 1541 (Augsburg, London, München Univibibl., Wolfenbüttel, Würzburg, Zwickau). 6) Coloniae, J. Gymnicus 1541 (Breslau Stadtbibl., Darmstadt, Greifswald, St. Petersburg, Prag, Zittau). Wie No. 3 eingerichtet. 7) in: Comoediae ac tragoediae aliquot. Basileae, N. Brylinger 1541 p. 228—313 (Augsburg, Basel, Breslau Stadtbibl., Haag, London, München, Oxford, Petersburg, Prag, Tübingen, Wolfenbüttel, Würzburg, Zittau, Zürich). Mit der Vorrede. 8) in: Dramata sacra ex veteri testamento desumpta. Basileae, Oporin 1547. 2, 332—407 (Augsburg, Berlin, Erfurt, Haag, Karlsruhe, Kopenhagen, London, München Kgl. und Univibibl., Oxford, Petersburg, Prag, Straßburg, Trier, Zürich, Zwickau). Nach dem Inhaltsverzeichnis 'ab eodem recognita et aucta'. Die Vorrede jedoch fehlt. 9) Vitebergae, Petrus Seitz 1564. 2 Bl. u. $5\frac{3}{4}$ Bogen 8° (Berlin, Haag, Jena, Oldenburg, Petersburg, Prag, Würzburg, Zwickau). Ohne die Vorrede und den Eingangschor. Auf Bl. A 2a 46 Hexameter In Susannam comoediam tragicam: 'Penelopen fama est thalamos coluisse iugales' . . . . Am Schlusse (F6b) ein Gedicht von Joh. Stigelius De ordinatione magistratus. 10) Unsicher ist die Existenz der Ausgaben Basileae 1564 (Goedeke² 2, 134) und Argentorati 1585 (Uess, Elenchus 1602. 1, 324).

Unserm Abdrucke ist die erste Augsburger Ausgabe von 1537 (A) zu Grunde gelegt, die in der Baseler Sammlung von 1547 (B) vorliegende zweite Bearbeitung des Dichters wurde zur Berichtigung einiger Druckfehler mit herangezogen. Die in diesen Baseler Drucke hinzugefügten Inhaltsangaben

der einzelnen Szenen und die Abweichungen des Textes, teils metrische Besserungen, teils Zusätze, verzeichne ich in den Varianten. Aus der Kölner Ausgabe von 1538 habe ich die dem abgeänderten Eingangschore hinzugefügte vierstimmige Melodie wiederholt; vgl. auch A. Prüfer, Untersuchungen über den aufserkirchlichen Kunstgesang in den ev. Schulen des 16. Jh. (1890) S. 230 f und S. 57/8. Herr Klosterpropst Freiherr R. von Liliencron, der schon in der Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft 6, 323 (1890) das Metrum der übrigen Chorlieder der 'Susanna' behandelt hat, hatte die große Güte, meine Transskription der Noten durchzusehen und zu verbessern.

Scenenüberschriften in B.

I. 1. Alter senex solus in horto inambulans de libidinis tortura secum conqueritur. — 2. Duo senes sibi mutuo suum in eandem confitentur amorem; consultant, quomodo libidinem expleant. — 3. Susanna cum ancillis lavatum hortum ingreditur. Ablegatis ancillis senes matronam adobruunt. — 4. Senes matronam de adulterio nequiquam sollicitant. — 5. Senes, cum non successisset, concursum faciunt. Heram ancillae consolantur. — II, 1. Senes consultant de intendenda Susannae lite. — 2. Pater et maritus Susannae conferunt sermones, et maritus mala ominatur. — 3. Confluit iudicium consessus. Duo de iudicis officio disputant. — 4. Alii duo eadem de re sermones conferunt. — 5. Parasceue iudicii. Apparitores laudant Ioakim. — III, 1. Praeco mandat silentium, index aspiciatur iudicium. — 2. Accensatur in senatu a senibus Susanna. — 3. Conferuntur sententiae. — 4. Mandatur apparitoribus, ut Susanna sistatur. — 5. Apparitores iussa expediunt, sed inviti. — IV, 1. Iudicibus subrogatis quaesitor causam proponit. — 2. Dum Susanna ad iudicium ducitur, parentes, liberi et familiares dolorem testantur. — 3. Susanna sistitur iudicio; senibus datur actio. — 4. Susanna fit rea, causam suam agit brevibus. — 5. Feruntur sententiae. Senibus ius iurandum oblatum permittitur. — 6. Ius iurandum accusatoribus index praecit. Susanna damnatur etiam populi suffragio. — 7. Susanna coniugi, liberis et parentibus valedicit. — 8. [Inhaltsangabe fehlt.] — V, 1. Daniel Susannam iubet in integrum restitui. — 2. Absolvitur Susanna, vinciuntur senes. — 3. Damnatur Achab a Daniele. — 4. Damnatur Sedechias a Daniele. — 5. [fehlt.] — 6. Damnantur senes sollenni iuris processu. — 7. Causa ad regem defertur. — 8. Redditur Susanna suis. Fit magna congratulatio. — 9. Sumitur de senibus supplicium.

Varianten.

Vorrede S. 3. 17 *spendore* A — 3. 33 *ἔμμενέωσιν* A — 4. 7 *lutata* A.

Eingangschor S. 8. v. 3 *nobile maxime* B — Hinter v. 4 schiebt B zwei neue Strophen ein:

Laudabant alii vel Rhodon inclitam,
Thebas centifores vel Babylonicos
Muros Palladis aut moenia virginis
Romam aut pontificis fulmine [verdrückt: fulminis]
turgidam:

Ast Augusta magis florida singulis,
Anetrix imperii christicoli pia,
Summi iussa facit principis haec sui.
Princeps est dominus maximus optimus.

v. 47 *publicam* B — 48 *Susanna* AB — 86 *tenet quoque* B — Auf 91 folgt in B:

Sedechias. Sane.

Achab. Tuum morbum fidenti detege
Animo! Vicissim dixero morbum meum.

93 f. *silentii* | *Sponderis* B — 132 *observata* B — 141 *potest facillime* B — 149 *causa est et mihi* B — Auf 194 folgt in B:

Susanna. Ne erretis! Haud Deus est ex rebus conditis
Amandus, atqui res creatae maxime
Propter Deum in pretio mortalibus sient.

Promptula. Recte mones, hera, et pie sic censeo,
Ne plaustra equos trahant, quod tum fieri solet.
Si causa amoris sit ex rerum commodo,
Sicut Dei bonitas se effundit largiter
In res creatas pleneque Deo omnia,
Pari modo propter Deum sunt maxime
Amanda cuncta, qui malum nil condidit.

201 *sudore* A; *sudorem* B — 232 *paradæsus* B — Auf 247 folgt in B:

Achab. Placidone amori etiam pugnas, pulcherrima?

318 *Potissimus* B — 341 *calumnias* A — Statt 396 stehen in B zwei Verse:

Eiusque causa tota domus maeret pie,
Ad haec profecto, mi socer pie, nescio.

390 *Amplissime* A — 441 *tenere, quidnam iura dietitent* B — 444 *Agiram tibi* B — 463 *Epietees* A — 470 *maror* A — 478 *sumus* A; *summus* B — 509 *seismata* A — 545, 723, 777 *Nomenclator* B — 553 Die Personenbezeichnung fehlt in B: die 2. Scene beginnt hier erst mit 556 — 588 *sperandum*

de membris ceteris B — 696 Vacuam! Lubens dabo B — 714 Die Personenbezeichnung 'Cleter' fehlt in A und den davon abhängigen Nachdrucken, steht aber in B — 785 Inter eos B — 837 Ritusque castos B — 838 usi totam narrabimus B — 843 Conloquia rem publicam spectantia B — 867 tum sumus progressi B — 905 Capiti B — vor 921 und 922 fehlen in A die Personenbezeichnungen — 933 probabilis A — 971 Conditio, sed videtur B — 997 bis 999 Sexus, senilis illinc est auctoritas, Cui plurimum subscribit conscientia, Que triste B — 1016 Amico B — 1048 *πραξως* A; *παξως* B — 1056 postlimino B — 1079 Naechadonosor A — 1095 facinus modo B — 1126 et (statt te) B — 1145 bis 1147 Quid appellatio Prodest mihi? Mos provocationis est Curare, ne quis error uspiam siet B — 1155 Summi iuris fiat nunc exsecutio B — 1164 dextrum B — 1177 Tam filiabus quam matronis B — 1181 Alas B — 1202 sumus A — Vor 1214 und 1215 fehlen in A die Personenbezeichnungen — 1222 f. bona est vestra haec sententia, Nec has vestras mentes B — 1226 rigidam, quid quod neque B — 1228 Non lusus B — 1256 ist in B ausgefallen — 1277 Iterandane pronuntiata causa erit B — 1287 iudici tibi B — 1328 Certis B — 1340 Indae tuis natalibus B — 1370 haec ista B — 1429 indicarent A — 1437 sententia, et solet B — 1451 est admodum ardua B — 1453 ius dixerit B — 1458 presbyterorum rite calculis B — 1460 mandari, Ob hoc id irritum est B — 1466 f. momenti sanctio Habitura sit pueri? Ast hoc, crede, plurimum B — 1477 Vt haec foret probatio B — 1479 Id prudens sagacitas B — 1489 f. senilis atque numina Iurata, Nunc necesse est, ut sententiam B — 1522 Paters A — 1533 Sed nos tanta B — 1548 Convertite quaeso B — Vor 1549 und 1551 fehlt in A die Personenbezeichnung — 1557 satrapas B — 1588 porrigens AB — 1681 Han B — 1685 tantum fehlt B — 1762 *Μωσως* A — 1804 quam clarum et lucidum B — 1817 *Σωσanna* AB — 1832 Patre B — 1835 partius A — Hinter 1837 hat B 'Finis' statt 'Dixi'.

Benutzte Stellen antiker Autoren.

Unter dieser Überschrift habe ich in der Einleitung zum Acolastus eine große Zahl von plautinischen und terentianischen Versen gesammelt, die Gnaphens wörtlich seiner Dichtung einverleibt hat. Betulius nimmt den klassischen Autoren gegenüber eine wesentlich andere, freiere Stellung ein. Gnaphens bildet nicht bloß einzelne Charaktere und die Anlage ganzer Szenen den antiken Vorbildern nach, sondern entlehnt auch seinen Wortschatz im wesentlichen aus Plautus und Terenz; Betulius, der schon eine mehrjährige Thätigkeit als deutscher

Dramatiker hinter sich hatte und eine umfassendere Kenntnis der Klassiker besafs, zeigt auch gröfsere Selbständigkeit im Ausdruck: wirkliche Entlehnungen aus den Komikern finden wir so gut wie gar nicht; nur für seine Schilderung der verbrecherischen Liebesleidenschaft der Greise hat er den zweiten Akt von Senecas 'Hippolytus' teilweise wörtlich ausgenutzt. Er besitzt keinen glatten Redefluss, sondern strebt vor allem nach kerniger Kürze und weifs dadurch den kurzen Sätzen des Dialoges oft erwünschte Energie und Lebendigkeit zu verleihen, wird aber auch bisweilen, namentlich in längeren Perioden, dunkel und schwer verständlich.

Aus diesem Grunde kann ich mich im Folgenden auf wenige Hinweise beschränken: wer darauf Wert legt, dafs etwa 'triveneticæ' in v. 809 ein plautinischer Ausdruck ist oder 'curta supellex' (v. 431) auch bei Persius vorkommt, vermag sich aus den Wörterbüchern leicht eine grofse Anzahl von Parallelen zusammenzustellen, die 'möglicherweise' dem Dichter vorgeschwebt haben.

S. 1, 3 Aristoteles, Polit. 8 p. 1337a, 11 ed. Berlin. — 3, 12 Lucian, Somnium c. 9—14 schildert, wie die personifizierte *Παῖδεία* ihn durch längere Rede bewegt, die *Τέχνη* zu verlassen und ihr zu folgen. — 6, 18 Erasmus, Adagiorum chiliades 1599 p. 957: 'Aurum habet Tolosanum'. A. Otto, Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer 1890, No. 1793. — 7, 9 Cicero, Offic. 1, 7, 22: 'Sed quoniam, ut praecclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici . . .' Vgl. v. 418 ff. — 7, 19 Quintilianus, Instit. orat. 1, 9, 2: 'Igitur Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro . . . condiscant.' — 7, 21 Aristoteles, Polit. 7, p. 1336a, 32 ed. Berlin. — 8, 17 Erasmus p. 1632: 'Spartam nactus es, hanc orna'. Otto No. 1679.

v. 17 und 26 Aeschinus, Anspielung auf Terenz' Adelpbi — 27 Pamphilus, auf Terenz' Andria. — 37 Erasmus p. 395: 'Scytharum more'. — 40 Saphirach heifst das Weib Potiphars im Josephdrama des Crocus. — 56—59 Seneca, Hippolytus 641—644: 'Pectus insanum vapor Amorque torret. Intimis saevus vorat Visceribus ignis mersus et venas latens Vt agilis altas flamma percurrit trabes.' — 61 f. Seneca, Hippolytus 361 f.: 'Spes nulla tantum posse leniri malum. Finisque flammis nullus insanis erit.' — 65—67 Seneca, Hippol. 365—367: 'Erumpit oculis ignis, et lapsae genae Lucem recusant. Nihil idem dubiae placet, Artusque varie iactat incertus dolor.' — 81—83 Terenz, Heautoutim. 75—77: 'Chremes, tantumne ab re tuast oti tibi, Aliena ut cures eaque nil, quae ad te attinent? — Homo sum: humani nil a me alienum puto'. — 91 f. Seneca,

Hippol. 608 f: Phaedra: 'Curae leves loquuntur, ingentes stupent.' Hippolytus: 'Committe curas auribus, mater, meis!' — **108** Erasmus p. 1133: 'Oestro percitus.' — **115** Seneca, Hippol. 364: 'Quamvis tegatur, proditur vultu furor.' — **177 ff.** nach Psalm 18. — **223—227** Seneca, Hippol. 593—597: 'Aude, anime, tenta, perage mandatum tuum! Intrepida constant verba. Qui timide rogat, Doeet negare. Magna pars sceleris mei Olim peracta est, serus est nobis pudor. Amavimus nefanda. Si coepta exsequor.' — **235** Anspielung auf den Bebel-schen Schwank von dem Buhler, der die Jüdin zur Mutter des Messias zu machen verheißt; vgl. Oesterley zu Kirchhofs Wendimut 1. 2. 50. — **244 f.** Seneca, Hippol. 704 f: 'Procul impudicos corpore a casto amove Tactus! Quid hoc est? Etiam in amplexus ruit?' — **250—252** Seneca, Hippol. 670—672: Phaedra: 'Finem hic dolori faciet aut vitae dies. Miserere amantis!' Hippolytus: 'Magne regnator deum, Tam lentus audis scelera? Tam lentus vides?' — **336** Valerius Maximus 7. 2 ext. 1: '[Socrates] uxori Xanthippae inter fletum et lamentationem vociferanti, innocentem eum periturum: Quid ergo, inquit, nocenti mihi mori satius esse duxisti?' — **455** Erasmus p. 1472 nach Terenz: 'Auribus lupum teneo.' — **465. 1020** Erasmus p. 1101: 'Lesbia regula'. — **729** Psalm 118. 1: 'Beati immaculati': ebd. 161: 'Principes persecuti'. — **999** Erasmus p. 408 nach Asconius Pedianus: 'Θ praefigere'. — **1003** Erasmus p. 114: 'Vsque ad aras amicus'. — **1134** Diogenes Laert. 2. 13 erzählt von Anaxagoras: 'Ἀμφοτέρων αὐτῷ προσαγγέλ-θέντων, τῆς τε καταδικῆς καὶ τῆς τῶν παίδων τελευτῆς, εἰπεῖν περὶ μὲν τῆς καταδικῆς ὅτι Ἄρα κάκλιων κάκωσ' ἅλλαι ἢ γόσις κατεψηγίσαιο' περὶ δὲ παίδων ὅτι ἠΐδειν αὐτοὺς θνητοὺς γενήσας'. Οἱ δ' εἰς Σόλωνι τῶντ' ἀναγέρονσιν, ἄλλοι εἰς Ξενοφῶντι. Vgl. Zeller, Philosophie der Griechen 1.5, 1018. 3. — **1178. 1834** Caesar, Bellum Gall. 1. 5, 7. Cicero pro Milone 26, 10: 'Videant consules, ne quid detrimenti capiat res publica.' — **1422** Grimm, Deutsches Wörterbuch 4. 2. 707: 'ein Bube [Schalk] in der Haut.' — **1438** Erasmus p. 1658: 'Oratio vitae simulacrum.' — **1441** Erasmus p. 851: 'Euripus homo.' — **1451** Erasmus p. 408: 'Lambda ampliationis symbolum.' — **1565 f.** Ter. Heaut. 481: 'Quantam fenestram ad nequitiem patefeceris.' Erasmus p. 1386: 'Fenestram aperire.' — **1617** Ter. Andr. 480: 'Ego in portu navigo'; ebd. 845: 'Omnis res est iam in vado.' Otto No. 1455. 1813. — **1622** Psalm 127. 3: 'Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuae. Filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mensae tuae.' — **1686** Erasmus p. 105: 'Feliciter sapit, qui alieno periculo sapit.' — **1714** Erasmus p. 1259: 'Sibi malum arecessit iumento suo' nach Plaut. Amph. 327. — **1728—1738** Psalm 130. 1—8. — **1742** bis **1754** Psalm 38. 2—5. — **1798** Ev. Matth. 25. 32: 'Et congre-

gabuntur ante eum omnes gentes. et separabit eos invicem, sicut pastor segregat oves ab haedis.' — 1806 Cicero. Offic. 1. 27, 93: 'Hoc loco continetur id, quod dici latine decorum potest; Graece enim *πρόπον* dicitur.' Ebd. 1, 28, 97: 'Sed tum servare illud poetas, quod deceat, dicimus, cum id, quod quaque persona dignum est, et fit et dicitur.' Vgl. Cic. Orator 21, 71. — 1826 Erasmus p. 1364: 'Nugae theatri' nach Plaut. Pseud. 1081.

Der Anregung der Herausgeber der LLD, verdankt unser Neudruck den Schmuck der beigegebenen bildlichen Darstellungen aus der Geschichte der Susanna. Das hier in $\frac{1}{2}$ GröÙe wiedergegebene Original ist ein auf dem Königlichen Kupferstichkabinet zu Berlin befindlicher Holzschnitt des Augsburger Malers und Formenschneiders Jörg Brew des Jüngeren¹ aus dem Jahre 1540, der möglicherweise von dem drei Jahre zuvor in derselben Stadt aufgeführten Drama Bircks angeregt ist. Der Zeichner beschränkt sich nicht auf den in der bildenden Kunst so häufig dargestellten Überfall der listernen Greise auf die badende Susanna, sondern zeigt auch die weitere Entwicklung der Handlung.² Hinter dem mit Blumen und Bäumen gezierten Garten erhebt sich ein in prächtigem Renaissancestil aufgeführtes Gebäude, in dessen beiden Stockwerken die Gerichtsscenen vor sich gehen: in der unteren offenen Halle verteidigt sich die Heldin vor dem mit einer priesterlichen Tiara geschmückten Richter gegen ihre Ankläger, in der oberen verhört der Knabe Daniel den einen der beiden Alten. Auf dem freien Platze vor dem Gerichtshause endlich sehen wir die Steinigung der Übelthäter sich vollziehen.

¹) Er wurde 1534 in die Malerzunft aufgenommen und starb 1547. Vgl. R. Vischer, Studien zur Kunstgesch. 1886. S. 522. 567. Rosenberg, Kunstchronik 1875, 388. Nagler, Monogrammisten 1, No. 1606. 3, No. 1343.

²) Augenscheinlich schwebte ihm die Komposition seines älteren Zeitgenossen Hans Schüpfelin († 1540) vor, die man in G. Hirths Kulturgeschichtlichem Bilderbuch 1, No. 5 nachgebildet findet.

Berlin, den 2. September 1893.

Johannes Bolte.

Eingangschor (vgl. S. 8)
nach der Kölner Ausgabe von 1538.

1. A - grip - pi - na, ti - bi lau - -

di - bus in - - - cli - tae - - -, Ger - ma - ni

im - pe - ri - i quae de - - cus om - ni - - - -

um Es splen - do - - - re tu - - - -

(2)

i ma-xi-me no-bi-le,

Ca-rae munc pa-tri-ae pan-di-mus haec

sa-cra.

S V S A N N A
C O M Œ D I A
T R A G I C A.

PER NYSTVM BETVLIVM
AVGVSTANVM.

Holzschmitt: Ein großer Reichsadler.)

AVGVSTAE VINDELICORVM
apud Philippum Vlhardum.
M. D. XXXVII.

[A2a] Clarissimo senatui Augustano
Xystus Betulius s. p. d.

Philosophus ille, viri magnifici, de mortalium rebus
ubique quidem scientissime disserit, de iuventutis autem
5 disciplina, si quisquam ex antiquitate bene, is omnium
longe optime in octavo *τῶν πολιτιῶν* libro censuit
nimiram in primis rei publicae interesse atque hoc
praecipue ad legislatoris munus pertinere, ut de
puerorum educatione quam diligentissime praecipiat.
10 Neque leviusculis causis ductus id adserit, cum ex
aequo in omnibus rei publicae formis hoc amplior de
statu publico spes concipienda sit, quo homines rectius
ab inenabulis instructi ad rem publicam accesserint.
Nam quemadmodum omnes animi facultates suam
15 balbutiem suaeque progymnasmata habent, sic rei publi-
cae quoque statum suas cunas suamque infantiam
habere, porro quia toti humanae vitae atque ob id
etiam politicae singillatim cuique felicitas veluti finis-
certissimus constitutus est, haud dubium esse, quin
20 ea a teneris, quo volumus, petenda sit. Atque sic ex
omnibus his colligit disciplinam iuventutis publicam
esse oportere, quoniam salus et felicitas rei publicae
publica et pariter omnium in universum communis
esse iure debet. Addit praeterea neminem mortalium
25 [A2b] sibi privatim tantum esse creatum, sed pro se
quemque non modo in virili aetate, sed etiam in ipsa
pueritia civilis corporis portionem adeoque membrum
pro sua destinatione esse, quam Deo conditori relin-

quentes integram eo, quo de diximus, adfectu ad honestatis fastigium contendere debent. Quemadmodum enim pro se quisque suorum liberorum privatam curam gerit eam, quae sibi maxime commoda visa fuerit,

 5 sic magistratus, communis totius civitatis pater, hunc cum primis sibi sumet curam, ne sua familia, tota nimirum civitas, quicquam detrimenti vel in ipsa herba capiat. Sed illud etiam atque etiam videbit, ut tenella quoque civitatis germina ad suam instam legitimamque

 10 frugem adolescant suoque tempore abunde fructum proferant. Hinc, patres conscripti, veluti ex certissimis signis patriae meae dulcissimae non male ominor, cuius vos gubernatores hoc negotium inter praecipua sumpsistis, non fortassis tam ex philosophi praescripto,

 15 quam quod id ex usu publico fore et numinis divini instinctu et ea prudentia, quae vobis ex evangelicae veritatis cognitione contigit, prospexistis. Sed Deum immortalem, quam parum dextris multo tempore Musis usi sumus, antequam caligantes oculi nobis aperirentur!

 20 Prioris enim saeculi in rebus divinis antistites artibus meherecle callidis persuadere optimatibus sategerunt, politicae vehementer officere, si inventus in alium quam sacerdotii finem litterarum studiis destinaretur, veriti nimirum, ne olim viri erudita prudentia instructi in

 25 senatorium cooptarentur ordinem, atque praestigiosis [A3a] his technis effecerunt, ut eruditionis professioni ad alios extra sacerdotium honores aditus praecluderetur. Quod eo pertinebat, ut soli ipsi in aliqua apud vulgus existimatione constituti firmoque, si

 30 diis placet, praesidio adversus omnes aequitatis incursions instructi tranquillam sub fucato quodam fictae religionis titulo vitam ducerent. Et duxerunt sane aliquanto tempore, maiore quidem fortunae applausu quam pietatis adfectu, idque tantisper, dum pulsus

 35 per caelestis doctrinae splendorem ignorantiae tenebris,

quid factu opus sit, ita liquido vobis innotuit, ut dolo
 ipsorum detecto gubernacula divinitus vobis concessa
 ad summae maiestatis nutum administraretis. Singularem
 autem optimi maximi beneficentia caelestisque munus
 5 adflatu animi vestri in eam sententiam producti sunt
 rem publicam nempe tantum florere, quantum praesidum
 sapientia pretioso litterarum succo imbuta est.
 Olim veluti ignominiosum propter inertiae, ut tum
 putabatur, professionem scribae nomen audiebat, qui-
 10 cumque ex ingenuis et melioris monetae adolescentibus
 dulcissimum doctrinarum lotum intra pubertatis annos
 gustasset quemque ad Luciani exemplum festivissima
 Paedia in sui studia adlexisset, is, inquam, ingenuus
 magis quam frugi vulgo habitus fuit. Quae quidem
 15 caeca hominum opinio exoriente veritatis iubar exo-
 lescere paulatim coepit, cum hi sensim emergere et
 magno cum splendore in re publica versari viderentur
 idque nunc publico meliorum civium consensu laudabile
 [A36] ac splendidum habeatur ipsorumque iudi cibus plane
 20 persuasum sit quemque, quo his litterarum ornamentis
 melius ornatus fuerit, hoc plus ex sese praesidii
 ad res feliciter gerendas habere. Atque sic hac
 parte nostrae civitatis status bene se habet. Quod
 ad reliquam absolvendam superest documentum, viri
 25 Augustenses, e re natum habetis luculentissimum, quod
 tum clarius patebit, ubi pensius aestimaveritis,
 quis fons quodque fomentum adulterinae religionis
 tanto tempore fuerit. Quae originem quidem non
 malam habuit, degeneravit tamen, ut fieri solet, subinde
 30 in deterius. Cum videbant sacrificialem ordinem non
 ut prisco tempore Leviticam familiam continuam suc-
 cessionem habere atque ob id periculum esse, ne
 labentibus annis antiquaretur, elegantem *ἐπιτίθειν*
 commentu singulis collegiis singulas scholas iunxerunt,
 35 ex quibus veluti seminariis copiosissima clericorum

seges enata fuit. Spe videlicet tam otii quam voluptatis flexilem in quamvis partem iuventutem invitavit vel potius parentes ipsos, qui et sibi et liberis optime tum consultum putabant, si quam plurimos sacrificios
 5 facerent. Ex innumeris igitur illis pauciores quam sat est ad publicum tam ecclesiae quam civitatis usum adoleverunt. Postquam vero fucata religio divini verbi machinis conlapsa et ob id ipsum sinister ille studiorum finis sublatus est, non modo seges
 10 sterilescere, sed etiam serendi spes magno rei publicae malo evanescere coepit. Video equidem et videt hoc cordatus quisque scholam hanc nostram laudabiliter [A 4a] in evangelicae professionis subsidium a vobis | institutam: sed vereor, ne votis non satis per om-
 15 nia respondeat. Causa in promptu est. Res publica Christiana munia habet papisticis minus ampla, ceterum laboribus et contemptui plurimum exposita, cruci obnoxia et, ut uno dicam verbo, eiusmodi, ad quae nemo magnis sumptibus facile anhelare volet. Fin-
 20 gite Galeno et Iustiniani sanctionibus nihil derogatum iri! Sed quotusquisque est, qui suos liberos vel cruci subigere vel in laboriosum phrontisterii pistrinum dare cupiat! Neminendum vidi, qui hoc suis impendiis facere velit. Taceo munus ecclesia-
 25 sticum: de nostra dico functione, quam quidem sua non minus e re publica tam magistratus quam ecclesiastes libere fatetur. Quin et iureconsultus simul ac medicus eam amplissimis praeconiis suae professioni longe anteferebant. Interea tamen aemulis tam facile
 30 caremus, ut fere plurimum commiserationem quam invidiam sentiamus. Tenuioris igitur fortunae iuvenes, quibus rerum bonarum largitor non minus benigne animi dotes impertit quam aliis fortunae, ad ea publice enutriendi sunt, id quod multarum iam civitatum
 35 exemplo satis manifestum est quodque Christianae

professionis foedus inter non minime necessaria decrevit.
 Is olim coenobiorum vel, ut magis propria utar voce,
 spudaeotrophiorum constituendorum scopus legitimus
 et origo fuit. Et ut tandem orationem eo flectamus,
 5 quod dicebamus e re natum esse, Nabuchodonosor
 ille Babyloniorum rex ut idololatra sic regni sui non
 malus administrator exstitit. Spoliaverat is quidem
 [A 4b] victor templum Solomonis magnificentia construc-
 tum, sed is, ne sacrilegii crimine se contaminaret,
 10 rem sacram, quae iure gentium nullius est, in regium
 fiscum convertere noluit. immo, quod tamen errori
 magis quam iniquitati adscribendum est, in deorum
 suorum cultum male redegit. Atqui ille quidem ani-
 madvertens nihil tam regium esse quam regnum satrapis
 15 toparchisque bene doctis instructum habere, non satis
 fore putavit gentis suae liberos in hoc alere. Quin
 immo etiam ex populo captivo melioris spei pueros in
 maiestatis suae usum regali cibo enutriri curavit. Nec
 eum spes fefellit. Nam in iis Daniel hic noster (liceat
 20 dubium pie adserere) profectus sui specimen non le-
 viusculum in absolvenda Susanna dedit. Quin postea
 temporis successu rex ipse ad veri Dei cognitionem
 pervenit, tandemque populus eius beneficio postliminii
 ius ad sua redeundi gratiam a Cyro impetravit. Quid,
 25 quod et Aegyptius Pharaeo magno regni sui bono
 comperit, quid sit quidque operae pretii statui publico
 adferat liberalia fovere ingenia et viris vere doctis
 munus imperium habere! Potiphar enim, audax homo,
 Iosephum liberaliter servientem liberalibus instituit disci-
 30 plinis; quanto id toti Aegypto cesserit bono, sacrae litte-
 rae abunde loquuntur. Quid de Mose dicamus! Quid de
 aliis! Nolo peregrina commemorare, ne anxius nimium
 in re per se dilucida insistere neve magnificentiae vestrae
 omnino in hoc incumbenti diffidere videar. Atque hoc
 35 citra adulationis suspicionem contestabor libere haud

[A 5a] facile inveniri magistratum, cui suae civitatis
 seminarium magis curae sit, qui paterna sollicitudine
 non magis vestra pignora privatim quam publicam
 curam nostrae fidei mandare soleatis, et si quod lae-
 5 tius ingenium se profert, hoc pro se quisque singula-
 riter amplectitur. Quod si populus studium illud
 vestrum agnoscat, exoseculetur merito: et qui olim in
 ampliandis sacerdotum monachorumque facultatibus, in
 construendis exornandisque templis plus quam prodigi
 10 fuerunt, nunc pro sua pietate non gravabuntur ali-
 quantulum in tam pium usum impendere. Videor mihi
 videre, quid responsionis tenacior pareat, nempe ex
 ecclesiae bonis fovendos esse. Equidem non id nego.
 Sed ubinam illa sunt? Nam quae ecclesiae pertinent
 15 (quae superius iure gentium nullius esse diximus), ea
 sacrifici tanquam sua invadunt. Si id iure aliquo
 faciant, viderint ipsi. Sane magistratus noster tran-
 quillitati quam pleonexiae magis deditus, ne Tolosa-
 num aurum adfectare videatur, de suo iure tantisper
 20 concedit, dum iudicium iudex vindicaverit. Tum
 interim fuerit, quod Christiani civis est, quantum in te
 est, operam dare, ut ea navis, in qua navigas ipse,
 salva sit. Lacedaemonii commendantur, ut qui omnium
 longe optimam iuventutis disciplinam habuerint et
 25 curam, ne per otium civitatis robur solveretur. At
 ubi tu noveris, adversus quos hostes nostra catholica
 ecclesia armanda sit, nemo vestrum fuerit, qui pro
 suis facultatibus propterque rei publicae Christianae
 amorem dubitaverit vel largissime in usum publicum
 30 [A 5b] erogare. Quod praemium, inquis, | inde speran-
 dum? Illi largientibus magnifice promittebant. Quid?
 Vin tu spem pretio emere? Quid? Quaeres tu
 praemium in tua ipsius causa? An non ad te
 privatim pertinet, quod publice omnium est? Primis
 35 coenobiorum fundatoribus non praemiorum scopus,

sed pietatis studium praefigebatur. Abunde liberis
 reliquisti, si ipsis idem evangelici nectaris fons
 manare non cessaverit. Cordatus his pauculis satis
 superque commonefactus est. Invitis nihil satis dici
 5 potest. Hoc unum, quod unice bono cuique in votis
 est et ad quod pubescentem sub disciplina nostra civi-
 tatem potissimum impello, dixerim: nihil magis vel ad
 libertatem communem vel ad salutem publicam facere,
 quam si, id quod in Officiis Cicero ex Platone docet,
 10 pro se quisque meminerit se non tam sibi quam aliis
 natum ortusque sui partem patriam, partem parentes,
 partem amicos sibi vindicare. Quod si istuc men-
 tibz humanis persuasum fuerit, hoc statim Aristotelis
 dogma adripient plurimum scilicet referre, cuius gratia
 15 quid quisque agat vel discat. Atque adeo sapiens ille
 vir circa teneram civitatem sollicitus est, ut ludum
 etiam iocumque, si quando laxandus a studiis seriis
 animus sit, eo referendum ob idque *παιδονόμοις* nobis
 (quod Fabius etiam in nutricibus requirit) non in
 20 postremis curae esse vult vel fabularum puerilium de-
 lectum. *Πάντα γάρ, inquit, δεῖ τὰ τοιαῦτα προσδοποι-
 εῖν πρὸς τὰς ἕσπερον διατριβάς, διὸ τὰς παιδείας
 εἶναι, δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ἕσπερον σπονδαζο-
 μένων.* Haec ergo potissima nobis tragicæ huius
 25 [A6a] comoediae agendae, scribendaeque occasio fuit,
 quam paucis retro annis in Minoris Basileae civium
 gratiam Germanicis rhythmis tumultuaria opera erueta-
 veram. Commovuit me eiusdem argumenti retractandi
 praeter publicam, quam dixi, rationem etiam loci tam
 30 agendi quam spectandi opportunitas: fons perenni
 murmure musicos animos demulcens et opaca omnis
 generis arborum frequentia: Heliconis radices iurares.
 Edendi audaciam fecerunt, qui eiusdem generis dramata
 non ita pridem non pessime scripta, fortassis etiam
 35 non sine studiosorum applausu publicarunt. Con-

cesserim aliis elegantiam et festivitatem versuum
 magis gratam, atque si cupiunt, numeri quoque
 rationem certiore. Nobis cum ea sit pueritia in-
 stituenda, quae aliquando maiorum vestigiis pro cuius-
 5 que vocatione sit ingressura, ex Aristotelis praecepto
 operae pretium aliquod facere mihi visus sum, si de
 perplexis causis per lusum disceret decernere, et
 tum demum iustitiae pulchre consultum esse, si
 aequitas iuris rigorem emendaret. Porro quo incon-
 10 sulta inventus aliqua civilium studiorum delectatione
 caperetur, quantum argumenti Hebraici ratio admisit,
 generalia quaedam iuris canonici suis passim locis
 aspersimus. Nee referre puto, si pro dramatis ratione
 libertati plusculum indulserimus, neque opinor quem-
 15 quam nisi philodicon et vitilitigatorem aliquem ob id
 dicam nobis scripturum. Mihi, inquam, studium fuit
 etiam per lusum hanc meam Spartam exornare. Quare,
 patres conscripti, meam qualemcumque operam aequi
 bonique consulite! Valet.

[A. 6]. Pueri in laudem patriae.

Augustae celebri laudibus inclitae.
 Germani imperii quae decus omnium
 Est splendore sui maxime nobile.
 Carae nunc patriae pandimus haec sacra.
 5 Quae missae procul hinc expulit impiae
 Fetores, alacris numine, fervida
 Zelotes studii sanctiloqui, cupit,
 Ut rex cunctipotens imperet omnibus.
 Musae Pierides, plausibus omnia
 10 Vestris nunc resonent! Spargite ramulos
 Castae laurigeros Daphnidis arbore.
 Rorem Castalium spargite largius!

Pubis nunc tenerae, quae studiis sacra est
 Vestris, vota sient auribus et preces
 15 Haud ingrata piis! Numina musica
 Inspirate! Canent carmine ludicro.

PERSONARVM NOMINA.

Chelkias, pater.	Rachel, mater.
Ioakim, maritus.	Susanna, matrona.
Beniamin, filius.	Susanna, filia.
Daniel, propheta.	Promptula } ancillae.
Herophilus } servi.	Spudaea }
Spudoeccius }	
[A7a] Achab } actores.	Cleter } apparitores.
Sedechias }	Abed }
Dadan, quaesitor.	Populus.
Agira	Nabuchodonosor, rex.
Galaad	Signaeus } imperatores.
Histiob	Strategus }
Maloco	Achschedar } satrapae.
Ierobaal	Persa }
Hedioth	Pachus } praesides
Arradan	Toparcha } provinciae.
Dibon	Adargazaraeus } duces.
Zaba	Ephorus }
Besasa	Gedabecus, dispensator.
Dabrani	Aspenax, magister eun-
Iavan	chorum.
Nomenclator.	Symbulus, a consiliis.
Praeco.	

PROLOGVS.

Terentius poeta festivissimus,
Qui conqueritur in omnibus comoediis
De Zoilis suis (nec mirum est id quidem.
Qui etiamnum habet suos infensos aemulos).
5 Facit, ut sui studio gravi respondeam
Calumniae. Sic nos sumus, si dis placet,
[A76] Iam sanctuli, quibus istaec sancta cautio est.
Quo non puer tenellus Christo deditus
Ex limpido latice castarum virginum
10 Ingurgitet quid philtiri. Ringitur,
Se prodit ictus. Heus, dicam modestius
Dicamque, quod tibi placebit optime.
Extorsit hoc nobis tua importunitas,
Ut rem sacram pro fabulis Terentii
15 Agamus. Haud impuritas tibi placet
Lenonis, haud invenis tam luxu perditus
Ut Aeschinus, neque hoc quidem, puellula
Laborans e doloribus. Sed nec tibi
Placebit hic, quodcumque quisque dixerit.
20 Quia non decet malis personas fingere
Bonas. Malus manebit usque malus. Senes
Corruptiores sunt, quam vel Terentius
Vel Plautus introduxerit: libidine
Adeo nefanda uterque diffluit miser.
25 Acolastus adridebit blandius? Puto.

Sed is nec Aeschino cedit luxuria
 Nec Pamphilo. Magis Christum probaveris,
 Qui victor ex ligno regnabit perpetim?
 Pium quidem hoc drama est. Sed interim tuo
 30 Pueri officit nefandus Iudas proditor.
 Ne discat hinc is praeceptores prodere.
 Taceo, quod inficietur turbæ moribus,
 [ASa] Quae filium summi Dei ligno crucis
 Poena nefanda sustulit. Bona tibi
 35 Hoc adsero fide, quod nil crudelius
 Sophocles deit neque ullum tota antiquitas
 Immanius memorat scelus, ne Scythicum
 Quidem. Iuvat Ioseph magis audire? Sed
 Terentius nullum scortum impudentius
 40 Petulantiusve inducit, quam sit Sephiraeh.
 Age mos tibi geratur. En, habes sacram
 Comoediam. Sed heus paria nobis face,
 Ne dentibus caninis amplius bouum
 Terentium pergas nobis proscindere!
 45 Sed heus puer, tu drama paucis dicito!

ARGVMENTVM.

Isti senes atque Israelis arbitri
 Ardent pudicam Ioakimi coniugem,
 Natam Chelkiaë, quae Susanna nomine.
 Tentant minis, nil ipsa cedit machinis.
 50 In ius vocant. Convictam testimoniis
 Falsis adulterii prophetae Daniel
 Absolvit instinctu divini numinis
 Senesque talionis lege iudicat.
 Populus rapit reos et saxis obruit.
 55 Tu planius populo dicas germanice!

[A^{8b}]

ACTVS I. SCAENA I.

Sedechias presbyter.

Heu, caecus ignis ardet imo pectore,
 Miserum me amor vesanus urit. Aestuat
 Medulla flagrans, vulnus est in viscere.
 En totus ardeo miser Cupidinis
 60 Telo. Nisi haec mulier medebitur mihi,
 Spes nulla tantum posse leniri malum,
 Finisque flammis nullus insanis erit.
 Miror magis, quomodo hoc seui fiat mihi.
 Non ausus sum caelum intueri et sidera,
 65 Erumpit oculis ignis, et lapsae genae
 Lacem recusant, nil idem dubio placet,
 Artusque varie iactat incertus dolor.
 Sed videon collegam? At ipse est. Eo.

ACTVS I. SCAENA II.

Achab. Sedechias.

Achab.

Papae! Quis est, solum procul quem conspicio
 70 Deambulantem in horto? Is est, qui saepius
 Huc com meat. Sed en mihi fit obviam.
 Adibo.

Sedechias.

Salvus sis.

Achab.

Idem et tibi precor,
 Collega, frater atque amice candide.
 [B1a] Fretus tuo iam pridem amore, qui diu
 75 Adolevit inter nos, tibi nunc colloquar.
 Per dextram, amice, obtestor et fidem tuam,
 Habeas ne clam me, quod tuum diu tenet

Animum anxium, solumque te hic quod conspicio
 Iam saepius modo huc, modo illuc lumina
 80 Suspiriis volventem. Posses dicere.
 Achab, tantumne est ab re tua otii tibi,
 Aliena ut cures eaque nihil, quae ad te attinent?
 Homo sum, humani a me nihil alienum puto.
 Si quo modo tuum dolorem tollere
 85 Queam, paratum senties.

Sedechias.

Benignus es.

Sed heus, amice, animum meum quoque tenet
 Non parva sane, crede, commiratio,
 Quid monstri alat deambulatio frequens,
 Cum non forum rixis strepit, tum maxime
 90 Spatiaris, hocque observo plurimum.

Achab.

Obsecro.

Sedechias.

Curae leves loquantur, ingentes stupent.

Achab.

Committe curas auribus, frater, meis!

Sedechias.

Hoc impetrabis, si fidem sponderis
 Silentii parique dixeris vice,
 95 Quae cura quisve morbus occupet tuum
 Cor.

Achab.

Hoc bona faciam fide atque spondeo.
 Haec malus esto testis atque conscia.

Sedechias.

Videre eodem, quo laboro maxime,
 Malo teneri.

Ahab.

Vah!

Sedechias.

Cupidinis face

100 [B1b] Accensus et furtivum amorem in pectore
Meditor ferorque adeoque fluctuo omnium
Miserrimus.

Ahab.

Ain?

Sedechias.

Modusque nullus est,

Quo possim amorem tam nefandum fallere.

Sed ut solito labitur moriens gradu,

105 Sic vix labente sustineo collo caput

Nec me quieti reddo, sed somni immemor

Noctem querelis transigo et suspiriis.

Ahab.

Quid narras? Oestro eodem percitus miser

Nunquam quiesco, sed furore perpetim

110 Noctes diesque carpor. Is per ossa abit

Augetque morbum.

Sedechias.

Quidnam ais? Deus bone,

Quaenam tuam mentem, omnium carissime,

Delectat aut animo tuo tam complacet?

Ahab.

Pudet pigetque crimen istud prodere.

Sedechias.

115 Quamvis tegatur, proditur vultu furor.

Non est, quod in me rimulam putes. Rogo,

Effare; fido pectore arcana oeculam.

Achab.

Alium silere quod voles, primus sile!

Sedechias.

Nemo istud alius, me quidem excepto, audiet.

120 Tu te exhibes tam difficilem? Pari vice

Dic, quaeso. Nam silentium promiserim.

Achab.

Moratur, ut scis, hisce in aedibus vir hic,

Qui est omnibus nostratibus carissimus.

Sedechias.

Dicisne Ioakim, quo confluit forum

125 Quique ordinis nostri modo potissimus

[B 2a] Opibus genus famamque maximam

Habens?

Achab.

Sed est felicior nunc omnibus,

Qui coniugem domi suae pulcherrimam

Habet. Nec est prior Venus nec Cynthia

130 Formosior formosa.

Sedechias.

Credo tibi, mi

Achab, ego consentio: nunquam meis

Oculis imago talis obversata. Ego

In ea ardeo, meumque cor mihi salit,

Quotiens recordor et reconligo meo

135 Animo, novus candescit ignis aestuans.

Achab.

Quid ergo agendum existimas?

Sedechias.

Quid? Omnium

Primum, ut libidini satis fiat, neque

Quicquam nobis sit omnium rerum prius.

Achab.

Sed quomodo?

Sedechias.

Inveniam viam nobis bonam.

Achab.

140 Quam, quaeso?

Sedechias.

Tempus est et apta occasio
Oblata, qua fieri id potest quam maxime.

Achab.

Age cedo!

Sedechias.

Vidi saepius, cum Phoebus est
Vtraque terra idem, sereno inambulatur
Caelo atque carpit unbram opaco in gramine
145 Positaque veste artus tenellos perluit
Vnda sonora, quam latex perlucidus
Effundit. Id cum videram, coepit meum
Ardere pectus, flagrat usque perdit.

Achab.

Adverti id ipsum, eademque causa nobis est
150 Deambulandi; oculos solebam pascere.

Cum omnes abirent ac domum reverterent
[B26] Foro soluto, me huc receperam, angulo
Aliquo latens tuebar; ac quo saepius
Vidi, hoc placet magis, magis furor rapit.
155 Nunquam tamen fuit adire audacia.
Occasionem etiamnum ego aucupor miser.

Sedechias.

En iam datur percommode.

Achab.

Nobis datur

Occasio?

Sedechias.

Atque animum tuum firmaveris!

Abdamus hicque clanculum post arborem

160 Lateamus ex insidiis: hinc, cum iusserit

Pro more abire puellulas, erumpere

Conemur atque hanc obruamus territam,

Nil tale suspicantem et anxiam nimis

Adoriamur, omnibus modis eam

165 Tentabimus, preces minis miscEBimus.

Achab.

Suades bene. Venus secundet omnia!

Sedechias.

Incedit en stipata nympharum agmine.

ACTVS I. SCAENA III.

Susanna matrona. Promptula et Spudaea ancillae.

Achab, Sedechias senes.

Susanna.

Mirabilis Dei bonitas, puellulae,

In omnibus rebus luget.

Promptula.

Vel saxeam

170 Pectus sibi verum Deum persuaserit,

Sanctum Deum populi Israel, qui condidit

{B3a] Polum, mare atque terrae molem maximam.

Non Bel queat, non ullum idolum gentium.

Susanna.

Bene admodum psaltes David, rex Israel,

175 Psalmis sacris cecinit Dei praestantiam.

Promptula.

Quaeso, hera, nobis hanc oden edissere!

Susanna.

Caeli Dei recensent amplam gloriam,
Stabileque firmamentum hoc comprobaverit
Certissime manuum suarum hoc esse opus.

Promptula.

180 Vel caecus hoc videret; admirabitur
Hoc contuens opus Dei mirabile.
Id sol vagus, docent id clara sidera.
Satis superque id officiis suis probant.
Phoebe facit nunc caelo curva cornua,
185 Nunc orbe pleno luget totis noctibus.
Fugiunt nives zephyro fugante frigora.
Ver aestas proterit, campiisque gramina
Virent, opesque large autumnus pomifer
Effundit. Inde bruma iners revertitur.
190 Rerum vices iterantibus meatibus
Laudem Dei celebrant usque sedulo.

Spudaea.

Hortus viret herbis, florumque lumina
Stellant.

Promptula.

Comis micant virentes arbores,
Tellus ferax musculis luxuriat.

Susanna.

195 En iam dies medius trahit rerum breves
Umbras. Vtrinque sol pari spatio meat
Altissimusque in orbe nunc radiis calet.
(200) Discussit en nebulas et aestus aestuat.
Placidusque stridor, quem liquor praebet, facit,
200 Ut me iuuet corpusculum hoc aspergine

Perfundere atque abluere sudorem meum.
 Abite, festinate et ocius mihi
 Oleum fragrans et smegma ferte et insuper
 Studiose, quaeso, pessulum ostio obdite,
 205 Ne me obruat posito meo velamine
 Testis calumniator aut hic qui struat
 Meo pudori vel dolum aut technas malas!

Promptula.

Faciemus, ut iubes, mea hera, ut concedet
 Servas fideles.

Spudaea.

Hoc potissimum mihi est
 210 Dominae meae semper studere et obsequi.
 Eamus!

Promptula.

Heus, mea tu; moras tumet facis.

Spudaea.

Tu pessulum obde, ut iussae sumus!

Promptula.

Maxime.

Achab.

Non amplius meum queo morbum pati.

Sedechias.

Nondum puellae abiere prorsus. Heus mane!

Achab.

215 En crura nudat vinculis.

Sedechias.

Eburnea

Sunt.

Achab.

Quae latent, meliora sunt.

Sedechias.

Putas?

Ahab.

Puto.

Sedechias.

Quid nunc moramur? Approperemus ocius!

Quid, odium, cessas gradu testudinis?

Quin te moves?

Ahab.

Moveo.

Sedechias.

Tamen nil promotes.

Ahab.

22) Studio gradum celero senili maxime.

ACTVS I. SCAENA IV.

Susanna. Ahab. Sedechias.

[B4a]

Susanna.

Perii. Procul dubio meus pudor male

Periclitatur. Heu mihi miserae, Deus!

Sedechias.

Hem fortiter, tenta, perage decretum tuum!

Intrepida constant verba; qui timide rogat,

225 Docet negare. Magna pars sceleris tui

Olim peracta est, serus est nobis pudor.

Incepimus; ne cesses!

Ahab.

Sic; coepta exsequar.

Non est, quod expavescas, o decus meum.

Sedechias.

O coreulum meum, tuum suspirium,
 230 Lacrimas tuas omitte! Nullus hostis hic,
 Nullum periculum timendum erit tibi,
 Non arbiter: paradus hic dolis vacat.
 Secreta cum sit culpa, quis testis siet?

Achab.

Causa est amor, quod adsumus. Morem gere!
 235 Amor sacer, si tu modo Christi cupis
 Fieri parens. Sunt certa, crede, oracula.

Sedechias.

Morem geras nobis, precamur, omnium
 Pulcherrima, et sanctissimae libidini
 Medere. Opus facies piuum.

Susanna.

Tantumme ego
 240 Facinus? Deus meliora det! Meus pudor
 Meaque fides manebit usque, dum Deus
 Volet, meoque coniungi castissimo
 Servabo. Proin valete, abite, peritidi!
 Procul impudicos corpore a casto amove
 245 Tactus! Quid hoc est? Etiam in amplexus ruis?

Achab.

Donum feres non paenitendum.

Sedechias.

Quid cupis?

[B44]

Susanna.

Facesse cum donis tuis; nil effieis.

Sedechias.

Vim senties, ni sponte morem gesseris.

Susanna.

Eadem dies lucem et pudorem exstinxerit.

Achab.

250 Finem dolori faciet aut vitae dies.

Miserere amantis!

Susanna.

Magne regnator Deus,
Tam lentus audis scelera? Tam lentus vides?

Achab.

Dicam te adulterio deprensam.

Sedechias.

Consule

Vitae et salutis, dum licet percommode!

Achab.

255 Nobis fides habetur undique maxima.

Susanna.

Adflicta sum. Miseram malum undiquaque me
Concludit et nusquam salus comparet. Heu,
Quo nunc, Deus, me vertam? Namque solus es,
Qui ferre opem miseris potes. Feras mihi!

260 Saxum hinc sacrumque me premens hinc imminet.

Nam si coacta nefas scelusque admisero

Fefelleroque coningi meo fidem,

Iram Dei magni in me provocavero

Simulque notam non debilem meis

265 Natalibus malum hoc patrans inussero.

Cum me rapit populus, sibi ut paradigma sim.

Quod si paravero vobis resistere,

Idem periculum tenet miseram, quia,

Cum praesides iniqui et omni criminum

270 Genere implicati subditos suppresserint,

Non aequitas ibi valet, non castitas
Est tuta, sed leges silent, ius languidum est.

[B5a] Satius verò est libidini vestrae malae
Resistere et subire nunc periculum
275 Vitae; necemque fortiter feram, modo
Sciat Deus, qui corda cuncta et viscera
Rimatur, esse me extra noxiam.

Sedechias.

Licet

Multis queratur esse vim, vis attamen
Grata est puellis et Venus violentior
280 Incundior.

Susanna.

Tete invoco, vindex pater.

Achab.

Tentaveris non auspicato, ni Venus
Secunda sit. Nam aut perforce aut non incipe!
Indexque tollitur, statim atque criminis
Est facta particeps. Avis non commode
285 Alis fugit visco inlitis.

Susanna.

Testis Deus

Et arbiter, vindex et ultor, eripe!
Miseram tuere et innocentiam meam
Defende! Nil famae periculum moror,
Modo sim mihi bene atque recte conscia,
290 Modo tu scias secreta pectoris mei
Dextram, Deus, nunc porrigas!

Sedechias.

Nil efficis

Clamore. Curre ad ostium atque concita
Tumultum! Ego observabo eam et custodiam,
Ut hoc scelus videat hic omnis Israel.

Achab.

- 25 Heus vos voco. populares, heus accurrite,
 Celerate! Nunc deprensa vah adultera,
 Quam nemo suspicatus est unquam minus;
 Quae castitatis omnibus paradigma erat.
 [135b] Exemplum erit nunc omnibus libidinis.
 30 Istic adulter cum sua est adultera
 Deprensus. Observavimus furti locum,
 Furtum tori deprendimus. Concurrite!
 Videbitis complexibus iam turpibus
 Eos frui legesque inire Cypridis.
 35 Heus vos volo testes.

Sedechias.

Seelestus aufugit

Me aetate levior per posticum celer.

ACTVS I. SCAENA V.

Herophilus servus. Sedechias senex.

Spudoeccius servus. Achab senex. Promptula.

Susanna. Spudaea.

Herophilus.

Quis clamor hic foribus seratis pessulo?

Quidnam excitas turbas iam voce tertia?

Sedechias.

Iuvenis fugam dedit.

Herophilus.

Reclusan ianua?

Sedechias.

310 Erupit.

Herophilus.

Heus quid clamitas, senex?

Sedechias.

Tuam

Deprendimus dominam secus, quam concedet
Castam viri boni atque magni nominis
Hic coniugem.

Herophilus.

Quidnam?

Sedechias.

Rogasne? Pertida

Indulsit hic complexibus.

Herophilus:

Nugas agis,

315 Calumniator.

Sedechias.

O, Deus faxit.

Herophilus.

Deus

Vindex erit calumniae. Meam scio
Heram suam semper parasse commodum
Ex commodis viri sui. Potissimum

[B.5.] Duceit sibi nomen bonum, tum coniugi

320 Soli placere sedulo atque moribus

Se accommodare ipsius. Haec confingitis.

Ahab.

Ni conscientiae

Spudoeccius.

Quid conscientiae?

Vobis doli mali estis conscii. Seclus!

Quodsi esset hoc verum facinus quam maxime,

325 Quod artibus malis innoxiae struens

In odium veças, tamen summi Dei
 Lex te iubet celare crimen proximi.
 Ecquis fidem vobis malis auctoribus
 Habebit? Hoc scio atque certus sum mihi:
 330 Instructa sic lege est ab incunabulis.
 Timens Deum, pudica, castis moribus,
 Vt vestra nil queat perversitas mala.

Promptula.

Lacrimas, mea hera, mitte! Fortiter tuum,
 Vt adsoles, casum feras.

Susanna.

O Promptula,

335 Mea tu. periclitatur innocentia.

Promptula.

Malisne tu periclitari noxia?
 Probitas stabit tum, quando iniquitas perit.
 Nescisne aeneo muro esse fortius,
 Nulla bonos culpa mali pallescere?

Spudoecius.

340 Veni, mea hera, animumque in aedibus tuis
 Reconligas, morata nil calumnias!
 Deus hoc inultum non sinet, iudex erit.

Achab.

Eamus hinc! Videbit, an deliquerit.

[B6b]

CHORVS PRIMVS

ex Psalmo XXX. sub persona Susannae.

Spem tua firmam posui paterna
 345 In manu, mundi dominator. Hinc fit,
 Quod pudoris non faciem rubore
 Conscia nato.

Acquitas me nunc tua liberato
 His malis pressam, miseraeque pronas
 350 Praebeas aures, celera iuvamen,
       Eripe dextra!
 Tuque protector meus atque tutum
 Sis fugae asylum trepidae timore,
 Tu feras promptam miserae salutem,
 355   Confugium tu!
 Tu meum robur, reducem, beatam
 Fac tuum propter, precor, alme, nomen,
 Gratia larga foveas misellam,
       Rector Olympi.
 360 Libera me nunc, dominator aite,
 Omnibus technis, laqueis dolisque,
 Quos malignantes posuere mihi!
       Protege dextra!
 In tuas palmas animam dolore
 365 Territam mando, domine et redemptor;
 Tu Deus veri reicisque longe
       Pectora vana.

[B7a]   ACTVS II. SCAEŅA I.

Sedechias, Achab presbyteri.

Sedechias.

Lucescit et Phoebus suboritur, dies
 Gelidam fugat noctem. Meum collegam Achab
 370 Adibo, consilium meum nunc conferam
 Cum eo. Viam modumque inibimus bonum,
 Vt ipsa sentiat, quid egerit mali,
 Quod noluit nobis parere et obsequi.
 Sed cesso nunc illius ostium viri
 375 Pultare? En ipse egreditur foras meus

Socius. Adibo, ut recte cuncta congruant
 Sibi que pulchre ubique res consentiat.
 Erit id necesse in ipso causae cardine.
 Amice, salve.

Achab.

Salvus esto. Die mihi,
 380 Quam formulam suades putasve intendere?
 Aut quam dicam scribemus, obsecro?

Sedechias.

Omnium

Primum tuis in aedibus negotium
 Spectabimus.

Achab.

Locus est nobis percommodus.

Sedechias.

Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
 385 Rationem ut invenirem.

Achab.

Age eccos!

Sedechias.

Quos?

Achab.

Patrem

Virumque feminae. Megaera haec aut Erinys est.
 Eamus hinc, ne quisquam id ex dolo malo
 Dicat geri.

Sedechias.

Recte mones. Ito impigre!

[1371.] ACTVS II. SCAENA II.

Ioakim. Chelkias.

Ioakim.

Bonum diem tibi, soecr carissime,
 390 Precor, patris loco colende.

Chelkias.

Amplissime

Iudex et aequus Israelis arbiter,
Quid tu vales cara tua cum coniuge?

Ioakim.

Valemus. Atqui nescio, quid tristis est
Praeter suum morem. Ingemiscit ingiter,
395 Nee ausus illam, quidnam id esset, adloqui.
Maeretque tota cum ea domus. Tum nescio,
Quid mens mali praesagiat.

Chelkias.

Meliora det

Deus tuumque, quidquid est praesagii,
Avertat et vobis secundet omnia.

Ioakim.

400 Hoc faxit ipse rector, fata qui regit.
Sed ecce coetus iudicum nunc convolat.

Chelkias.

Achab et alter conferunt en seria
Conloquia.

Ioakim.

Certe id ipsum et indicant manus
Capitisque nutus admodumque argutuli
405 Gestus.

Chelkias.

Ferunt nimirum et arduas, puto,
Gravesque causas.

Ioakim.

O beatum, qui suam
Vitam seorsim ab omnibus forensibus
Negotiis agit sibi que victitat
Deoque

Chelkias.

Sic. Nam id ipse censeo.

Ioakim.

Pater.

410 Paulisper hinc, dum tota adest consessio,
Deambulando secedamus longius.

[Bsa]

ACTVS II. SCAENA III.

Hedioth, Histiob presbyteri.

Hedioth.

Quidnam, Histiob, animus versat? Quid ponderas?

Histiob.

Quid? Quaeris? An pectus tuum curis vacat,
Qui iudicis munus geris tute ipse, quem
415 Non addecet solidam quiete absumere
Noctem, sed alta nocte somnum frangere,
Fraudare tete, ut publicum queas bene
Prospicere commodum! Tibi non natus es.

Hedioth.

Cuinam?

Histiob.

Rogasne? Singulis mortalibus.

Hedioth.

420 Ain? Ego ignoravi, crede, id haecenus.

Histiob.

An ambigis?

Hedioth.

Non ambigo quidem, sed hoc
Haud ullus edocuit mortalium, neque
Memini, quod unquam legerim.

Histiob.

Deus docet.

Hedioth.

Vbinam?

Histiob.

Rogas?

Hedioth.

Rogo.

Histiob.

Legisse convenit

425 Legem.

Hedioth.

Rogo te atque obsecro, hoc edissere!

Legis peritus omnibus celebrior,

Peritior, prudentior, cordatior

Facile es. Tuas enim id quidem sententias

Diudicans adverti. Age explica mihi

136 Officia iudicis!

Histiob.

Dicam, quid sentiam

De me. Scio, supellex curta est admodum

Mihi domi et pede me meo dimetior.

Infantior sum longe aliis; sed maxime

Libenter his concesserim locum et meas

43 Aures eorum vocibus hic adrigam,

[B86] Si quis queat dignis modis de iudicis

Munere secundum scripta patrum dogmata

Disserere, tum secundum legem maxime,

Quam censeo esse oraculum. Quin iudico

110 Nefas morari et vivere in re publica

Et non tenere, quod ius dietitat ibi.

Sed ecce iudicium conventus advolat.

ACTVS II. SCAENA IV.

Agira, Maloco, Dadan presbyteri.

Agira.

An comparatum est sic divinitus?

Maloco.

Dadan.

Audin?

Dadan.

Quid audiam?

Maloco.

Loquentem Agiram ibi.

Agira.

445 Hominis scio officium et boni semper viri
 Munus, suis operam dare atque tum obsequi
 Clientibus bonisque amicis omnibus,
 Cum de suis rebus periclitantur aut
 Cum fama controvertitur.

Maloco.

Sic res habet,

450 Nemo id negabit, ut puto.

Agira.

Sed nescio,

Id quo modo fiat; negotiis fori
 Abhorreo. Nam dum volo huic adesse, vah
 En alterum in me provocavero, boni
 Acquique iuxta amantem, amicum etiam optimum
 455 Et intimum. Lupus tenendus auribus.

Maloco.

Vt ille iudicium statum novit probe!

Agira.

Et interim, dum maxime omnibus paro
Gratari et obsequi, perit benignitas.

[C1a]

Maloco.

Lepidum caput, quam scite verba istie facit
460 Ad curiam!

Dadan.

Nihil minus.

Maloco.

Quidnam male?

Dadan.

Dicam hoc: Is haud spectabit id, qui dirimit
Lites, amicosue an minus paret sibi.

Agira.

Quis istie est?

Dadan.

Epieices emendatio est

Iuris.

Agira.

Meus Dadan, reor, vir optimus.

Dadan.

465 Sed aequitate, Lesbia norma solet
Vti. Sed ille fert suas sententias
Ad gratiam, studium valet, conducitur
Mercede.

Maloco.

Quantum publice interest, Dadan,
Bonos habere iudices!

Agira.

Nil audio,

470 Quae verba fecerint; id nil moror, mea
Nihil interest. Auctoritate plurimum

Aurum valet; nam illius aestimatio
 Animum diu devinxit. Achab iustus est,
 Nil ceteros moror: nam iniqui sunt. Eo.
 475 Sed en forum totum strepit sermonibus.

ACTVS II. SCAENA V.

Abed, Cleter apparitores.

Dadan quaesitor.

Abed.

Celeremus! Instat hora; en omnes iudices
 Adsunt, Ioakim et ipse cum socero suo.
 Vterque summus.

Cleter.

Aeacus, Rhadamanthus aut
 Nostratum quisquam mea sententia
 480 Integritate, candida prudentia
 [C16] Aliisque dotibus eis nec est prior
 Nec conferendus.

Abed.

Hic sapit, si quis sapit.

Cleter.

Salomonem eius sapiunt bona ac prudentia
 Consilia, pectus in gravi causa David
 485 Refert. Agendis rebus inest constantia,
 Animus sibi similis. Tum et aemulus pius,
 Ezechias in hoc, in illo is Iosua est.

Abed.

Si pergas illius pari studio bonas
 Dotes vocare ad calculum, non sufficit
 490 Totus dies.

Cleter.

Eamus ergo! Tempus est.

Apparitoris publici officium est boni
Adesse et apparere semper praesidi.
Nos sumus exsecuti, vir dexterrime,
Quae dignitas praeceperat nobis tua.

Dadan quaesitor.

455 Fecistis, ut vos addeceat. Cum indices
Aderunt, summum tum quisque munus sedulo
Peragat.

Abed.

Erit curae id nobis.

Cleter.

Curabimus.

CHORVS SECVNDVS

ex VIII. Proverbiorum capite sub persona
Sapientiae.

Numquid summa ferit sidera maximus
Clamor, quem resonat stans Sapientia
500 Caelestis! Semitis, per iuga montium
Et portis patulis intonat oppidi:
Alta vos voco, vos voce mea, viri,
1020 Teque, Adae soboles, quae male desipis,
Hoc prudens animo consilium meum,
505 Praeceptum hoc fatuus pectore claudito!
Auscultate, loquar conspicuum meis
Verum nunc labiis, ut doceam bona.
Guttur veriloquos pangere percupit
Sermones. Labium schismata abhorruit.
510 Plectris iusta piis dogmata proloquar.
Non fraus ulla meo nec dolus ore erit.

Qui sanum sapiunt, his mea candida
Ac sincera sophis, simplicibus sophia.

Argentum superat nuthesiae meae

515 Pondus. Corripite hanc atque scientiam,

Aurum quae pretio praeualet optimum,
Quae gemmis melior, nilque incundius,

Clarus cui titulus, quae Sapientia

Compellor domini, possideo bonum

520 Summum. Nam teneo nempe scientiae

Thesaurus, opibus splendo maximis.

Haud parum sapit is, qui timet optimum

Rectorem, dominum stelliferi Deum

Caeli. Namque Deum qui timet, oderit

525 Technas letiferi tartareas mali.

Nam fastum tumidum, quidquid et adrogat

Elatis animis, atque viam mali

Et perversa dolis ora veneficis

[C25] Detestor, fugio pessime et exsecror.

530 Et quaecumque gero consiliis meis,

Eventus docet haec confieri bene,

Aequum iustitiae tempero callide.

Nos, inquam, penes est summa potentia,

Nostris auspiciis imperium tenent

535 Reges et proceres constituunt sacras

Leges, quas temerans ius violaverit.

Index aequa meo numine iudicat.'

ACTVS III. SCAENA I.

Dadan quaesitor. Praeco. Nomenclator. Ioakim.

Quaesitor.

Praeco, fori ritu manda silentium!

Praeco.

Primo silentium vobis mandaverim,

540 Rursus secundo et tertio, ne iudicium
 Quis verba tentet murmure interrumpere,
 Cui nulla fandi copia est a iudice.
 Siclis duobus sentiet multarier,
 Qui contumax nunc hinc contra fecerit.

Quaesitor.

545 Nomenclator, heus recense nomina,
 Quibus dies sit constituta, partium!

Nomenclator.

Haiab reus vestra ampliatus maxime
 Clementia vadimonium, periculum
 (43a) Causae timens deseruit. Atqui ceterum
 550 In ius vocavi neminem. Pax undique.

Ioakim.

Laus optimo atque maximo Deo siet,
 Cui pacis et concordiae studium placet.

Quaesitor.

Secede! Consultabimus nunc publica.

ACTVS III. SCAENA II.

Quaesitor. Ioakim. Achab. Chelkias.

Quaesitor.

O Ioakim, decus celebre, quam bene
 555 Favet Deus suis ubique gentium!

Ioakim.

Inter duo contentionis optimi
 Viri Israel genera referuntur: alterum
 Est aemulationis aemulatio
 Studiisque honestioribus contendere,
 560 Quae caelitus demissa olim est mortalibus;
 Quae cum viget, florebit et res publica,

Quam quisque prudens recte comprobaverit.
 Sed alteram gemit profunda nox, malum
 Deterrimum, mortalium quod pectora
 565 Diversa corripit, furorem concitat
 Facitque, quod forum contentionibus
 Strepit subinde et iurgiis gravissimis.
 Quoniam vero, patres, nil iam forensium
 Causarum adest, Deo optimo sit gratia,
 570 Quod pestis illa paululum cessaverit.
 [C³⁶] Proin cum sit opportunitas percommoda
 Oblata nunc, ne tempus extraxerimus
 Incassam, et nunc percommode nobis vacat
 Dispicere, qui legum ruinas patrio
 575 Et pristino nitore et amplitudini
 Queamus auspiciis divinis reddere.

Quaesitor.

Suades probe, vir omnium sanctissime.
 Proin quisque pro se dicat ordine:
 Vbinam domus vitium gravissimum facit?
 580 Achab. tuam sententiam dicas prior!

Achab.

Quia iussus hac in re meam sententiam
 Aperire quamvis non libenti animo et gravi,
 Animus iuvandi et arcta conscientia
 Instanter urgent dicere hic piaculum.
 585 Nunc publici status caput quam maxime
 Laborat et nutat, minatur acriter
 Gravem ruinam. Nam caput si langueat,
 Quid, quaeso, erit sperandum in omni corpore?

Quaesitor.

Apertius dicas!

Achab.

Patres Israel, ah
 590 Invitus hoc dico, Tamen lex dictitat

Id esse indicis boni nec ordinis
 Rationem habere dignitatisve aut loci,
 Sed iudicare aequum scelusque avertere.
 Proin pace. Ioakim, tua iudicium diis
 595 Faciam. Patres, vobis, opinor, omnibus
 Susanna pulchra cognita est, quae Ioakim
 104a] Amabilis coniunx, Chelkiae filia est:
 Commisit haec scelus nefandum, adultera
 Deprensa cum suo est adultero.

Ioakim.

Hoc ain?

Achab.

600 Quae poena sit illi inroganda, lex docet.

Ioakim.

Eadem docet lex falsa testimonia
 Cavenda.

Achab.

Mentior nihil. Curate eam
 Accersier; tum vos bene edocebimus,
 Quaecumque facta sunt.

Ioakim.

Procul domo mea

605 Sit haec calumnia! Senex, mentem tuam
 Et conscientiam tuam paulo altius
 Examines velim, ne adfectibus magis
 Rem nunc agas, quam sancta veritas tibi
 Studio siet. Nam conscius mihi bene
 610 Adfirmo nil domi meae, quod iactitas.
 Factum esse, quod luat caput. Precor,
 Desiste coeptis, obsecro, calumniam
 Omitte! Si fossam fodis dolo mihi.
 Ne tute in ipsam primus irruas, cave!
 615 O mi pater, vides nobis techmas strui:

Nunc ilicet, procul domum me conferam;
 Nam fas non est reos fori sedilia
 Capessere. Atra vestis heu magis decet.
 Abdico munus iudicis; sortem meam
 620 Capessat is, qui digne possit fungier.

Chelkias.

O iuste index pectorumque cognitor,
 Vindex et ultor omnium dexterrime,
 [C44] Cognosce nostras innocentias! Deus,
 Causam tuae fidei mandamus. Ultio,
 625 Vindicta, multa, poenae et inrogatio
 Penes tuam elementiam solam sient.
 Fili, gener, dolere nunc nobis licet,
 Nihil amplius?

Ioakim.

Immo, amplius licet, pater,
 Sperare spem.

Chelkias.

Quam?

Ioakim.

Num rogas? Bonam.
 630 Pater. Deus, cui causam et hoc negotium
 Iam credidisti, vivit; is non deseret
 Vocantium fidem, cuius iuvamine
 Meditabimur causam. Ipse cognitor siet.

ACTVS III. SCAENA III.

Dadan quaesitor. Agira. Histiob. Maloco.
 Hedioth. Dibon. Zaba. Dabrani. Iavan.
 Achab. Sedechias.

Quaesitor.

Quam onus grave et molestum, vah, nunc imminet
 635 Humeris meis! Qui lyis, Deus, magis velim

Quam quaestionis istius index modo
 Esse atque luctu sordidus, doloribus
 Meo cum amico atratus esse, quam ut toga
 Conspiciens hic quaesitor occupem miser
 640 Invitus haec modo tribunalia. O fidem
 Hominum! Timor me habet, ne constuprata sit,
 Quae casta et incorrupta legibus debet
 [C^{5a}] Manere, mens ac iudicium sententia.
 Sed si necessitas id urget, quid paro
 645 Recalcitrare? Quin magis Deum precor,
 Ut non agamus hoc, quod non aequum siet
 Temerariumve? Iudicis munus boni
 Hoc semper esse iudico, ut, si causa sit
 Magna ac gravis, qua fama agatur aut caput,
 650 Considerare recte circumstantias,
 Natalium splendorem et quae fortuna sit
 Et maxime omnium, quibus vitae modis
 Aevum ante vixerit. Patres, haec singula
 Dum ponderamus atque inquirimus bene,
 655 Non admodum scio, num sit praestantior
 Et generis et pietatis atque ceteris
 Nominibus. Atque sic puto esse partium
 Nostrarum, in hac re longe circumspectius
 Prudentiusque agere, atque si sint crimina
 660 Confessa et ante peracta vita perditam.
 Sane, mea sententia prudentius
 Agemus et magis pie, si quisque nunc
 Nostrum procul calumnia famam malam
 Avertat atque dedecus familiae
 665 Tantisper areatur, dum res cognita
 Fiat. Tuam dicas sententiam prior.
 Sapiens Agira!

Agira.

Si me interrogas meam
 Sententiam, dicam, sua ut cuiusque sit

[c5b] Et salva et integra. Omnium clarissime
 670 Quaesitor, hac in re tuae sententiae
 Subscribo nec probo manus crudelius
 Inferre, sed vocarier per publicum
 Servum modestius. Tum non puto satis
 Consulto agi, si partibus permittitur
 675 His adsidere iudicium subselliis,
 Praeterea, cum secesserint, tum iudicium
 Numerum repleri.

Quaesitor.

Histiob, tuum fer calculum!

Histiob.

Videntur aequa, quae nunc iste protulit.

Quaesitor.

Et tu, Maloco!

Maloco.

Agiras dixit candide,

680 Et aequitas hoc postulat.

Quaesitor.

Die, Hedioth!

Hedioth.

Probatur hoc, quod hi dixere, convenit.

Peritioribus libens subscripserim.

Quaesitor.

Suffragium, Dibon, feras!

Dibon.

Suffragium

Idem fero.

Quaesitor.

Zaba, tu detegas quoque

685 Mentem tuam!

Zaba.

Dixere recte singuli.

Quaesitor.

Dabrani, die!

Dabrani.

Loquuntur optime, et puto,
 Quod censuerunt, longe consultissimum.
 Istuc iubebit aequitas. Sic censeo.

Quaesitor.

Iavan, tuam pronuntia sententiam!

Iavan.

690 Sic est, id admo.

Quaesitor.

Consensus omnium
 Decevit id, quod est sollemne curiae.
 Quapropter hinc, senes, seorsim cedit!
 Nam partibus non convenit, quod iudicis
 Est munus, hic subire. Controversiam
 [C6a] Meditemini potius piam ac calumnia
 Vacuam! Dabo vobis, quod aequum erit,
 Hanc actionem.

Achab.

Etiam si tanta auctoritas
 Nobis sit, ut pro dignitatis ordine
 Propterque presbyteri sacrum munus fides
 700 Dietis haberi conveniat nostris, tamen,
 Quia sic placet senatui, fiat.

Sedechias.

Eo.

Causam modo peragemus, ut ne, iudices,
 Fecisse nostram nos queat convincere
 Quisquam, modo ut sistatur huc adultera.

ACTVS III. SCAENA IV.

Quaesitor.

- 705 Apparitores, ite; quod decrevimus,
 Perficite! Coniugem Ioakimi optimi
 Viri pudicam et innocentiae decus
 Iubete iussu publico innocentiam
 Suam tueri, in ius ut ambulet bonis
- 710 Instructa testimoniis, fide bona
 Validis et amplis factionibus suis.
 Capitis ream manibus prensate cautius,
 Quo praxis hic servetur omnibus modis!

Cleter.

Nos exsequemur publicum hoc negotium.

[C6b]

ACTVS III. SCAENA V.

Cleter, Abed apparitores.

Cleter.

- 715 Eamus atque, quod mandavit optimus
 Quaesitor, expediamus ocius!

Abed.

Sequor,

Celera!

Cleter.

- Non admodum. Dolor magnus meum
 Nunc pectus occupat; ni muneris modo
 Necessitas iuberet, nunc absisterem.
- 720 Repugnat, an Deus me amet, pectus meum,
 Abhorret, atque nescio, quibus modis
 Fiat, quis id genius faciat.

Abed.

Praesagium est.

ACTVS III. SCAENA VI.

Quaesitor. Nomenclator.

Quaesitor.

Nomenclator, hoc negotium dabo

Tibi. Moras tu rumpe, quo frequens forum

725 Siet, vocato Galaad, Ierobaal,

Arradan atque Besasan, viros senes,

Numerumque iudicium dicas quo compleant!

Nomenclator.

Curabo diligenter hos accersier.

CHORVS TERTIVS

ex Psalmo: Beati immaculati.

Principes persecuti.

Heu me prosequitur technis procerum mala turba

730 Non merito gravibus.

Horruit ast trepidum pectus formidine saltans

Ardua verba tua.

[C7a] Eloquium rursus divini naminis abnum

Pectora lactificat.

735 Haud secus ac spoliis dives clarisque triumpho

Gaudia concipio

Fraudes pestiferas fugitans legemque beatam

In pretio posui.

ACTVS IV. SCAENA I.

Galaad. Ierobaal. Arradan. Besasa. Quaesitor.

Galaad.

Quid, obsecro, novi est? Quae causa?

Ierobaal.

Nescio,

740 Nisi quod gravis siet; necesse erit, quia

Nunc ordo iudicum suis subselliis
Ex parte cessit.

Arradan.

Factionibus, puto,
Vt mos habet, suisque quisque partibus
Indulget.

Besasa.

Hoc fieri potest. Nunc optime
745 Sciemus.

Quaesitor.

Hem, seniores Israel viri,
Capitalis est hic causa. Eo capessite
Vices eorum, qui pro factionibus
Absunt et actionem dictitant gravem
Sanctae piaequae feminae, quam cernitis
750 Huc ventitare! Iuris dictio mihi est
Molesta. Iubeo: locos illic capessite!

[c7b] ACTVS IV. SCAENA II.

Susanna filia. Benjamin filius. Ioakim.
Rachel mater. Promptula. Chelkias. Quaesitor.
Nomenclator.

Susanna filia.

Quo ducitis matereulam, nequissimi?

Benjamin.

Seculus nequiquam hoc feceris!

Ioakim.

Ne liberi!

Venite ad me, mea cara pignora!

Benjamin.

O pater,

755 Quo ducitur mihi mater dulcissima?

Rachel.

O scelera! Pro fidem, doloribus meum
Cor rumpitur.

Chelkias.

Modestius!

Rachel.

Cain genus!

Promptula.

Ferenda erat captivitas. Num hoc patrium est?
Tyrannus haud queat crudelius, si maxime
760 Volet.

Rachel.

Queat? Aegyptus olim acquissima
Patribus fuit. si conferas, o Promptula.
O tellus, hosce absorbe! O tarda fulmina!

Chelkias.

Memor decori etiam male infortunio
Vexante matrona esse debet.

Rachel.

Pro dolor,
765 O sacrilegum genus!

Chelkias.

Suos innoxios
Deus tuctur et probat periculis,
Quo clarior virtus probata splendeat.

Ioakim.

Animo bono coniunx sies carissima!
Sicut tuam castissimam semper fidem
770 Huc usque castis moribus servaveris,
Sic senties comitem necis tractarier.
[Csa] Constanter heus tuam nunc innocentiam

Testabor hic profusione sanguinis
 Stipulorque vitam sponsione perfidis
 775 Facta Dei fretus fide dexterrimi:
 Causa cadent dubio procul; spem tu cape!

Quaesitor.

Nomenclator, tu renuntia viris
 Senibus licere, si volent, intendere
 Nunc actionem!

Nomenclator.

Nunc datur vobis, viri,
 780 Peragere ream. Index modo statuet statum.

ACTVS IV. SCAENA III.

Quaesitor. Achab. Sedechias. Rachel. Praeco.

Quaesitor.

Ream, viri, indicastis, hincque indices
 Id disputantes censuere singuli, ut
 Suscepta cognitio scrutetur optime.
 Adsit hic, quam detulistis vos, rea.
 785 Inter reos delata nunc recepta sit.
 Incumbit ulterius vobis procedere.
 Legitimus esto contra eam processus, et
 Absit dolus malus, ne per proterviam
 Videamini obsequi malis adfectibus
 790 Causamque vestram facere velle callide.

Achab.

Quaesitor atque indices populi Israel,
 Id omne, quod forensis usus continet,
 Teneo, nec hic negotialis pragmata
 [1086] Aut formulas iuris ministret cognitor.
 795 Id, quidquid est, exercitati novimus.
 Si quid fugit, subscriptor hinc suggeret.

Sedechias.

Condeceat, ut haec modo detecta fronte sit.

Quo vos queatis ex oculis versantibus

Videre, quae sit frontis conscientia.

800 Non facile erit crimen non vultu prodere.

Rachel.

Hem proditor, scelus, furor libidinis,

Non patrius illud ritus dicitat, scelus.

Nescis magistratum decere non modo

Mans habere continentes, quin decet

805 Etiam vacare oculos omni cupidine?

Nondum satis satiastis hem nequissimi

Libidines? Sinister ignis aestuat

Et odium nigrum atque ardens vesaniae

Telum.

Sedechias.

Tacere tu potin, trivenefica?

Rachel.

810 Vitam dabit vobis, pudicitiam suam

Dat nemini.

Achab.

Quaesitor, sicine convenit?

Num praeco mandavit silentium fori?

Quaesitor.

Praeco, ritu fori manda silentium!

Praeco.

Primo silentium vobis mandaverim,

815 Rursus secundo et tertio, ne iudicium

Quis verba tentet murmure interrumpere,

Cui nulla fandi copia est a iudice.

Siclis dnobus sentiet multarier,

Qui contumax nunc hicc contra fecerit.

[D1a] ACTVS IV. SCAENA IV.

Quaesitor. Achab. Sedechias. Susanna.

Quaesitor.

820 Nunc quaestionem ferre commode potes;
Strepitus silet. Ne quid nimis adfectibus
Indulgeas! Simplex veri est oratio.

Achab.

O quaestionis index atque ceteri
Viri patres, non indigemus, credite,
825 Monitu, sed aestimate nos eos magis,
Quibus bonum studio sit atque aequum, velut
Vos conscii bene estis, nos potissimum
Operam dedisse, quo reis clementia
Praestetur atque contumeliis Dice
830 Vacet, nedum eniquam ex malis adfectibus
Dammum struamus: absit hoc nobis procul.
Quotiens dolor miserationis pectora
Movit, reus si plecteretur iustus!
Vtinam ne fur sit aut adulter uspiam
835 Velut ista, quae thalamos iugales perfida
Violavit (hand enim placent suetae dapes),
Castosque ritus Venere non casta exiit!
Nil circuitione usi narrabimus,
Ut gesta sit, rem vobis ordine.
840 Heri peracto prandio cum Loxias
Obliquus radios vibraret et mora
Aestum gravem faceret, nec tum forensibus
[D1b] Nos occupatos casus huc perduxerat,
Paradisi et arborum iucunda opacitas
845 Inlexerat. Dum cedimus sub arbore
Conloquia publicum negotium spectantia,
Incedit ecce casta, scilicet, suis

Binis stipata nymphis formosissimis.
 Haec turbidis animis faciem pulchram induit
 850 Viduatque calcceis eburneos pedes.
 Quodsi comes cum ea mansisset altera,
 Poterat videri ibi corpusculum suum
 Salientis undae rore velle spargere.
 Sublata mox suspicio. Nam iuvenis celer
 855 Nec inelegans ex angulo horti prosilit,
 Congreditur hanc, statim salutant mutuo.
 En locus ab omni liber arbitrio vacat.
 Haud mora, sub arbore osculis in gramine
 Viridi suavis lusere amplexibus.
 860 Si quid licentiosius tentat puer,
 Perfrieta frons nihil abnuat vel paululum.
 Cetera pudet viros dicendo promere,
 Quae feminam scelestam facere non pudet.
 Hinc, hinc, patres, videre consuetudinem
 865 Potestis hanc fuisse illi creberrimam.
 Verum ne debilis visus nos falleret,
 Ex umbra tum progressi propius
 Accessimus eos: iacuere turpiter.
 [D2a] Simulatque nos spectaculum turpissimum
 870 Abominati detestationibus,
 Accurrimus senili tardius gradu.
 Deprensus attamen, nisi quod motu pedum
 Melior, iuventa fretus atque corporis
 Viribus valentior, lucta praestantior
 875 Elapsus et graves senes nos suppressens
 Adulter in pedes celer se contulit
 Et ianuæ posticæ insultans fortius,
 Vno impetu vi limen audax transilit,
 Lixit stupratam civium accursum timens.
 880 Ipsam tenentes 'Ecquis hic?' quaesivimus.
 Sed nec precando, quis siet, fidifraga
 Confessa, nec ullis minis extorsimus.

Aisne cuncta gesta, collega optime,
 Vt diximus? Die testimonium tuum!

Sedechias.

885 Contestor et quae dixit adsero omnia.
 Si non fides satis valet, iurabimus.
 Deliberate, o incorrupti iudices,
 Statuite, ne quis vestra clementia locus
 Queat videri apertus! Exemplum modo
 890 Sit ceteris in posterum mortalibus,
 Ne vindicet Deus commotus Israel.
 Quapropter, o iudex, fiat anaerisis!

Quaesitor.

Susanna, matronarum amplissimum decus,
 Nunc quaestioni respondebis, quam tulit.
 895 (D2b) Fateris haec in universum an excipi?

Susanna.

Praecido eo modo, quo nulla exceptio
 Siet: nego praecise, quae dicunt senes.
 Novit Deus doli perversam fabricam.
 Nec quiequam eorum, quae calumniis malis
 900 Dixere, testimoniis queunt bonis
 Probare: sufficiat mentem esse consciam.

ACTVS IV. SCAENA V.

Quaesitor. Maloco. Ierobaal. Hedioth.
 Arradan. Dibon. Zaba. Besasa. Dabraui.
 Iavan. Agira. Galaad. Histiob.

Quaesitor.

Hanc quaestionem acerrimam, pii patres,
 Audistis atque audistis alteram
 Partem. Senes aiunt, negatque femina;

905 Capitis senes anquirunt, hoc id abnuit.
 Res controversa est. summa litis vertitur.
 Ex his, patres, status causae infitialis est.
 Deliberate, quid fiat nunc amplius!
 Maloco, te rogo tuam sententiam.

Maloco.

910 Quia nunc rogor sententiam, boni patres,
 Aliis honorem eum quidem concesserim,
 Dicam tamen, quod aequitas me iusserit.
 Quid dixerint senes grandaevi, audivimus
 Audivimusque, quid matrona parcius
 915 ¹⁰³⁰ Responderit. Quod adserunt, haec pernegat.
 Ob idque causae cardo vertitur modo.
 Quapropter, o patres, aetori censeo
 Incumbat ut probatio robustior
 Teemeris et coniectationibus.
 920 Sed nullius sententiae praeiudico.

Quaesitor.

Ierobaal, tu sensa mentis detege!

Ierobaal.

Satis videtur Achab rem dilucide
 Narrasse, et actio satis probabilis
 Videtur. Atqui si maturitas virum
 925 Grandaeva non satis pro aetate roboris
 Habet, fides saltem siet sanctissimo
 Quod obtulere iniurando senes.

Quaesitor.

Dic, Hedioth, quid sit tibi probabile!

Hedioth.

Probatur id, quod ceteris bonis placet,
 930 Pedibusque in illius sententiam volo
 Discedere.

Quaesitor.

Arradan, tuam die tu quoque
Sententiam!

Arradan.

Cum litis contestatio
Sit constituta et actio probabilis
Audita et frigida admodum negatio,
935 Id restat, ut sexus fiat conlatio
Et ponderentur recte circumstantiae.
Hinc sunt senes concordii testimonio,
Auctoritatis amplae et huius ordinis
Primarii, quibusque religio siet,
940 Quod obtulerunt, iusiurandum fallere.
[D36] Econtra liquet feminam esse fragilem
Iuvenemque non libidinis resistere
Impulsibus potuisse. Qui non frangier
Queat timore et tam gravi periculo?
945 Si non delinquere illi religio fuit
Atque temerare sacram coniungi fidem,
Multo minus verebitur nunc fallere
Numen. Fero, iudex, meam sententiam:
Si non fides actoris testimonio
950 Habetur, at valeant iurata numina.

Quaesitor.

Dibon bone, hac in re gravi pronuntia:
Quidnam videtur?

Dibon.

Hoc venia dicam bona:
Longe alia mens mihi est, prorsus dissentio.
Si auctoritas grandaeva vobis tam valet
955 Valetque tam senilis aestimatio,
Vt haec pudicitiae queat castissimae
Officere, nescio; sed hoc scio patrem

Et coniugem splendere tam natalibus
 Tamque esse claros et graves prudentia
 969 Quam quisquam eorum, qui haec intentant crimina.
 Ad haec pii, studiis Dei quam maxime
 Sunt dediti. Respondet vita legibus.
 Respondet haec natalibus. Requiritur,
 Cum fama controvertitur, quae vita sit
 965 Peracta, dispicere, eequid audiat male.
 Quod si laboret fama, tunc probabile est
 [D4a] Admissa forte tam nefanda crimina
 Sed praeter hos nil tale suspicatus est
 Quisquam. Tacebo insiurandum esse improbum
 970 Offerre, ne sit uspiam adversario
 Condicio. Videtur is sententiam
 Pronuntiare velle de causa sua,
 Nec sexus, ut non ipsa iuret, impedit.
 Quapropter, ut nunc condicio detur reae,
 975 Quod adrogat sibi actor, aequum censeo,
 Id ipsum et aequitas matronae adiudicat.

Quaesitor.

Dic, Zaba, quid tu sentias!

Zaba.

Hoc sentio:

Arradan hac in causa ego subscripserim;
 Videtur aequitas favere actoribus.

Quaesitor.

980 Dic, Besasa!

Besasa.

Sic ut Arradan sentio.

Quaesitor.

Dicas, Dabrani, quidnam tua mens suggerit?

Dabrani.

Haec, quae Dibon dixit, strepunt adfectibus,
 Qui longe abesse debent sancto iudici.
 Amor facit, amori condonanda sunt.
 983 Quae dixit. Sed est istuc sententiam
 Pronuntiare? Nempe sensa protulit.
 Tam profuit causae, quam si defenderet
 Litemque pro virili faceret hanc suam.
 Mihi magis, quod Arradan dixit, placet.

Quaesitor.

990 Iavan, adde, quod probatur, calculum!

Iavan.

Est, ut Dibon bonus prudenter dixerat,
 Non est, mea sententia, quod ceteri
 [D4b] Dixere.

Quaesitor.

Quid tu, Agira? Quid pronuntias?

Agira.

Dixere multi multa, iusque fluctuat
 995 Hinc inde; dumque dicta euncta pondero,
 Animus meus mutat. Nam hinc est miseratio,
 Illinc senilis est auctoritas, cui veritas
 Quam plurimum astipulatur. Conscientia
 Hinc triste *ἄγῆα* dictitat, sed candidum
 1000 *Ταῦ* urget importunius clementia.
 Amicus est Chelkias atque Ioakim,
 Sed amica certe veritas nobis magis.
 Amicus his viris ad aras exstiti,
 Sed veritas mihi modo praeponderat.

Quaesitor.

1005 Tu Galaad, dic, quid tibi sit integrum!

Galaad.

Vis magna testimoniis, testes valent.
 In ore vel duum triumve veritas
 Consistit, idque lex divina dicitur,
 Valetque iusiurandum in iure plurimum.
 1010 Medetur hoc iuri, si est lis perplexior.

Quaesitor.

O Histiob, dic, quod virum bonum decet!

Histiob.

Quaesitor alme, nil valet nunc aequitas;
 Laborat, ut vides, nunc innocentia.
 Nil efficit nudum meum suffragium;
 1015 Dicam tamen nunc libere, quod sentio.
 Amica flava veritas magis valet
 Aliis valetque aliis, quod testimoniis
 Convicta res, si dis placet, adulterae.
 [D5a] Trucidat alter amicus, alter legibus
 1020 Abutitur facitque normam Lesbiam.
 Agiran urget stricta conscientia,
 Ut sit necesse tristem impingi litteram.
 O conscientiam! Quid? Ampliatio
 Oclusa erat, dum non constabat veritas?
 1025 Si non salutis tesseram severior,
 At amplius pronuntiasse convenit.
 Si non queo salvare castam, innoxiam
 Piamque feminam mea sententia,
 Absit tamen manus foedare sanguine
 1030 Innoxio, sed liberam pronuntio.

ACTVS IV. SCAENA VI.

Quaesitor. Achab. Sedechias. Populus.

Quaesitor.

Maior reis favor, quam sit actoribus,
 Plerumque habetur: hic nil aequitas potest,

Hic non licet reae, quod fas actoribus
Est: veritas iacet, valent sophismata.

1035 O si liceret iudici rescindere,
Quod perfidis putet decretum calculis.
Sed quia modo necessitas sic postulat,
Vt hoc agam, quod exigit perversitas,
Sententias numeratas iam praetoriae
1040 Facio ratas auctoritatis calculo
Iurisque iurandi his concipio formulam.
[D 5b] Senes viri, dextras matronae in vertice.
Vt mos habet, positas tenete, verbaque
Dictabo docta. Iusiurandum clarius,
1045 Dum praeco, sequentes omnes syllabas
Pronuntiate, ne qua mussitatio
Linguae siet!

Achab.

Nos recte sumus conscii.

Sedechias.

Modum tenemus hunc forensis *πράξιως*.

Quaesitor.

Nos Achab atque Sedechias conscii --

Achab. Sedechias.

Nos Achab atque Sedechias conscii ---

Quaesitor.

1050 Iuramus sancte per Deum viventium,

Achab. Sedechias.

Iuramus sancte per Deum viventium,

Quaesitor.

Testem dictis Deum vocamus Sebaoth,

Achab. Sedechias.

Testem dictis Deum vocamus Sebaoth,

Quaesitor.

Si non Susannam adulteram deprendimus,

Achab. Sedechias.

Si non Susannam adulteram deprendimus,

Quaesitor.

Si non res dictis congruat per omnia,

Achab. Sedechias.

Si non res dictis congruat per omnia,

Quaesitor.

Vindex Deus faxit, Babylonis exsules

1055 Moriamur —

Achab. Sedechias.

Vindex Deus faxit, Babylonis exsules

Moriamur —

Quaesitor.

Nec postliminio revertere

Vnquam siet fas —

Achab. Sedechias.

Nec postliminio revertere

Vnquam siet fas —

Quaesitor.

Et nos terra sorbeat,

Achab. Sedechias.

[Dca]

Et nos terra sorbeat,

Quaesitor.

Sicut Dathan et Abyron antiquitus,

Achab. Sedechias.

Sicut Dathan et Abyron antiquitus,

Quaesitor.

Sic lepra corripiat, ut Naaman Syrum.

Ahab. Sedechias.

Sic lepra corripiat, ut Naaman Syrum,

Quaesitor.

Et capitibus nostris maiorum crimina
1060 Cuncta ingruant —

Ahab. Sedechias.

Et capitibus nostris maiorum crimina
Cuncta ingruant —

Quaesitor.

Et execrationibus
Interminatis, legibus Mosaicis —

Ahab. Sedechias.

Et execrationibus
Interminatis, legibus Mosaicis —

Quaesitor.

Oraculisque vatum obnoxii male
Vexemur,

Ahab. Sedechias.

Oraculisque vatum obnoxii male
Vexemur,

Quaesitor.

Vt populo paradigma nos
Periurii semper posthac simus! Amen.

Ahab. Sedechias.

Vt populo paradigma nos
Periurii semper posthac simus! Amen.

Populus.

1065 Rapiatur ad poenas! — Scelestas nunc luat! —
Lex mandat, ut domus Israel a crimine

Sit munda. — Labes ista nunc ferenda erit? --
 Tollatur ergo haec e medio! — Lex obrui
 [D66] Saxis iubet. — Istanc decet multarier.

Quaesitor.

1070 Postquam religio semm sententiae
 Fecit satis prolatae, iam nil amplius
 Restat, nisi quod summum ius dicitaverit,
 Et ut satisfiat populi furoribus,
 Ut morte culpam praestes diram, femina,
 1075 Nisi ad acta provocaveris vel termino
 Nunc constituto (nam hoc triduum tibi damus)
 Ad sceptrum regis per nos appellatio
 Concessa sit, cui summa iurisdictio est,
 Quam victor ipse sibi Nabuchadonosor
 1080 Nunc vindicat, populusque victus omnia
 Sua iura in ipsum transtulit. Ius Martium
 Hoc est, sit victis praesentissimus dolor.
 Id ecce libertatis habet captivitas:
 De moribus legis licet cognoscere.
 1085 Deliberato cum dilecto coninge
 Carisque cum parentibus! Salus tua
 Nunc pendet omnis ex regis clementia.

ACTVS IV. SCAENA VII.

Ioakim. Rachel. Chelkias. Promptula,
 Susanna. Benjamin. Susanna filia.

Ioakim,

O casta coniunx, cor meum mihi rumpitur
 Doloribus.

Rachel.

Pro, quid? Iuvatne vivere
 1090 Quemquam? Malum malo geminatur.

Chelkias.

O Deus,

[107a] Captivitatis hoc molestiae malo
Gravissimum nunc additur.

Promptula.

Tyramidis
Vitavimus vim, castas esse Martium
Ins sivit. Hera, nil invat nos amplius
1095 Vita frui. Senes tantum facinus hoc!

Chelkias.

Aequissimus, gnata, est Nabuchadonosor.
Ad hunc licet nunc appellare.

Susanna.

Mi pater,

An aequitas incircumcisi praevalet?
Non, non videtur hoc probabile.

Ioakim.

Hoc potest,

1100 Meum decus.

Susanna.

Tibi infero nunc dedecus.

Ioakim.

Tantisper id, dum falsis instauraverit
Talia Deus iudex incorruptissimus.

Susanna.

Dicis probe. Nam is solus innocentiam,
Thalami tui fidem, secreta pectoris
1105 Novit mei. Regem caelorum provoco.
Proin nunc valeto, coniunx mi carissime;
Tori fidem testabor rore sanguinis.

Ioakim.

O socia thalami, sicine adflictum virum
Hic deseris?

Susanna

Commendo cara pignora.

1110 O nate, nunc valeas! O cara filia,
Te nunc pari relinquo expositam malo.
En mors pudicae vitae indignum praemium!
Idem malum tibi imminet, mea Promptula,
Spudaea. Nil valebit ultra castitas.

Promptula.

1115 O hera, quam iuvat comitem esse, quam malis
Sic obici!

Susanna.

Tibi commendo liberos.

[117b] Benjamin.

Mater, mane!

Susanna filia.

Mane, precor, matercula!
Ne nos relinquant orphanos miserrimos!

Susanna.

En vos parentes, ecce diligentiae
1120 Fructus et educationis haec trepteria.
Qui me pudicis emtristis moribus,
Aetate vos confectos, captos, exsules
Adflictionum ego gravissima omnium
Adficio. Me vestrum pudet, parentes; nil moror
1125 Vitam meam fati iniquis solvere.

Rachel.

O gnata, te miseram nefanda mors rapit?

Susanna.

Genetrix mea, haud miserum est fatis concedere,
 Miserum est nefanda morte dignum admittere.
 Mortalium id sors fert bonis iuxta ac malis,
 1130 Vt sint malis hic fortuitis obnoxii.

Chelkias.

Recte sapi, quod haec aequi boni facis.
 Robur Deus tuis addat conatibus,
 Virtutibus maeta et ferendo vincito!
 Gemisse me mortalem haudquaquam nescio.

Susanna.

1135 Dominus Deus, meus creator, sic suam
 Ratione laudem perficiet mirabili.
 Persuasum id esse mentibus vestris volo
 Hanc esse notam, quae dubio procul siet
 Oblitteranda pulchre gloria nova.
 1140 Animi mei sententiam nunc iudici
 Dicam. Valet, aequi bonique haec omnia
 Facite! Deo negotium committite!

[DSC.]

ACTVS IV. SCAENA VIII.

Susanna. Quaesitor. Cletor. Abed.

Susanna.

Vos Israelis arbitri, iam contuli
 Caro meo cum coniuge ac parentibus
 1145 Vitae negotium. Quid prodest appellatio?
 Mos provocationis est curare maxime,
 Ne in appellatione sit error malus.
 Appello eum, qui summa scepra concevit,
 A quo potestas iudicandi ceteris,
 1150 Etiam malis conceditur potentibus.
 Is corda novit et scrutatur viscera

Erroribusque nullis est obnoxius;
Is vindicans iustam feret sententiam.

Quaesitor.

Mori volenti deesse nunquam mors potest.

1155 Nunc acribodicaei fiat exsecutio.

Iuris rigor, Susanna, saxi obrui

Nunc te inbet. Apparitores, prendite!

Ceter.

Matrona, nos precamur, quod sententia

Praecepit, ut ne acerbius feras.

Abed.

Mea,

1160 Aequi bonique facias, nos necessitas

Themistos urget hoc ministros publicos.

Susanna.

Corrupta vos urget Themis, nihil imprecor.

Causam meam, Themis divina, suscipe!

[DSB] Tuum tribunal atque sceptrum dexterum

1165 Imploro, te non fallunt testimonia

Adulterata, nil adfectibus strepens

Oratio, nil lata legis fimbria,

Sed candor atque pectus integrum bene

Tibi valent. Nil te fugit reconditum,

1170 Tu scis, quibus me technis circumvenerint

Senes, suis cum nollem ego adquiescere

Votis libidinosis. Tute conscia es

Dolo malo geri rem, et hoc testabitur

Cruor meus. Gentiles, heus advertite,

1175 Babylonique cives, hoc potissimum

Studium siet vobis, quo salva castitas

Tum uxoribus, tum filiabus floreat.

Quorum interest videre, ne res publica

Quid detrimenti capiat nec mala ingruant.

1180 Mala consilia veteratorum retundite!

Alias mala haec pestis serpet crudelius,
 Pudicitia laborabit letaliter.
 Partim mali sunt, partimque his adsentiunt,
 Partim boni, sed pauci adversus nil queunt.
 1185 Sapite, viri Israel, meo periculo!

QUARTVS CHORVS

[E1a]

ex Psalmo LXXXII.

Praesens in mediis consiliis deum
 Divos cunctipotens iudicat impios;
     Quis finis malefidis
     Vestris iudiciis erit?
 1190 Quantisper facies praevallet impii?
 Pompas magnificas respicitis foro?
     Pupilli mage digna
     Afflicti ratio siet.
 Iustum iudicium pauperibus feras,
 1195 Suppressos inopes adsere liberos,
     Iniusti eripias bonos
     Censoris violentia.
 Ignorant stupidi nec sapiunt bene,
 Palpantes manibus per tenebras eunt.
 1200 Hinc tellus tremit atque
     Diris turbida fluctuat.
 Vobis summus honos, numina vos voco
 Excelesique Dei progeniem, tamen
     Sors Adae capiet vos
 1205 Fatigue imperium premet.
 Summis praecipites fastigiis dabo;
 Exsurgas, domine, ut iudicium feras
     Terrae! Nam dominaris
     Cunctis gentibus undique.

[E1b]

ACTVS V. SCAENA I.

Daniel propheta. Agira. Quaesitor.
Cleter apparitor.

Daniel.

1210 Ehem, domus seniores Israel patres,
Immunis en sum ab innocenti sanguine.

Agira.

Ehem puer, quid clamitas temerarie?
Quid vult tuis sermo? Quid intercessio?

Daniel.

Patres, iniqua iudicastis hodie.

Agira.

1215 Quaesitor, en temerariam hanc audaciam!
Puer senes hic insimulat calumniae
Et actiones interpellat. Inritam
Rem iudicatam factitans infamiae
Eximere nota satagit.

Quaesitor.

Tu puellule?

1220 Ain? Tibine intercessori cedere
Senes cupis?

Daniel.

Deus reis hanc eximit.

Nec aequa nec bona est sententia
Vestra haec, et haud mentes celeres probaverim.
Immo Deus, generis sator mortalium
1225 Legisque lator, odit iustitiam nimis
Duram atque plus satis rigidam, neque
Humana vita res Deo leuiuscula est,
Vt lusus esset in periclo sanguinis.
Nec is sapit, qui rectum non intellegit.

1230 Perversa, crede, et callida est recordia.
 [E2a] Adiudicastis hanc neci, quae est innocens
 Scelerisque, quo de condemnastis, libera.
 Aliena non erat, sed stemmate et bonis
 Natalibus domus Israel filiam
 1235 Damna-tis. Hem gradum ad tribunal vertite,
 Restituite hanc matronam honestam in integrum!

Agira.

In integrum? Num ius suum non obtinent?
 Aut unde tanta auctoritas puellulo?

Quaesitor.

Divinitus, puto. Nam qui prudentiam
 1240 Tantam dedit tamque admirabilem, Deus
 Idem dabit ius vindicandi innociam.
 Quapropter, o patres, honorem iudicis
 Huic deferemus.

Agira.

Deferemus?

Quaesitor.

Maxime.

Puer tenelle, qui prophetae pneumate
 1245 Donatus es, capesse munus iudicis!
 Oraaculum nobis tua sit sententia.
 Quod spiritus dictabit, id ratum siet.
 Vestros locos laeti, patres, capessite!
 Manus tenellas liberate vinculis!

Cleter.

1250 Faciemus id, praetor, manu promptissima.

Quaesitor.

Restituite hanc matronam honestam in integrum!

ACTVS V. SCAENA II.

Daniel. Quaesitor. Achab. Sedechias.
Cleter, Abed apparitores.

[E2b]

Daniel.

Patres domus Israel inclitissimi,
Quandoquidem honorarium et amplissimum modo
Munus datum mihi atque causae arbitriumst,
1255 Audite paucis, quidnam in hac re sentiam!
Nec barba presbyteros facit propendula,
Nec latus efficiet clavus senatui
Aptos viros nec pieta lege fimbria.
Animis teneri ira certum est argui,
1260 Sed aequitas praestabit iura singula.
Sed ne morer multis, senes seiuugite!
Erat status coniecturalis, hinc senes
Oportuit probasse rem tecmeriis;
Iurare tam facile est malis perinria
1265 Quam candidis suae vitae innocentiam
Testarier. Viros senes secernite!
Sistatur alter ad tribunal, alterum
Foris tenete cautius, quo veritas
Patescat ex claris coniecturalibus,
1270 Quae ponderis plus quam confusa indicium
Nec ponderata recte habent suffragia!
Nam ponderandas, non numerandas dixerim
Sententias, fallitque disquisitio.
Aliena mens, tribunal certe alienum erit.

Quaesitor.

1275 Recte puer monet, propheta maximus.

Achab.

Actumne agamus? Hoc procul nobis siet!

Sedechias.

Num iteranda nobis causa limitata erit?

[E3a] O iura, quis vigor vobis nunc amplius?

Quaesitor.

Nunc? Optimus. Apparitores, prendite

1280 Viros senes missa Joakim coniuge!

In hemicyclum sistite Achab fervidum

Et alterum foras seorsum excludite,

Sed cautius, ne causam coeptam deserat!

Cleter.

Ehem senex, timesne causae? Perfide,

1285 Mecum veni foras!

Abed.

Deus laudem suam

Ex ore perficiet tenelli infantuli.

Huc siste nunc gradum, nunc iudici

Divinitus dato responde libere!

ACTVS V. SCAENA III.

Daniel. Achab. Quaesitor. Cleter.

Daniel.

Veterator annis et dolis gravissime,

1290 Nequam sceleste, quae vos dirae possident?

Ab unguibus teneris meditati crimina

Nefanda et exerectis usque perditae?

Quonam usque censes optimum atque maximum

Deum tuis nefandis indulgentias

1295 His machinis sic connivere? Falleris,

Si hoc credis. Haud cedit bono clementia

Eius Dei, cui corda cuncta cognita.

Tutum esse facinus credis et vacuum metu,

Astu doloque abscondere tantum nefas?

1300 At ille rebus lumen infundens suum.

[E36] Mortalium sator scelus tuum videt.
 Negata magnis sceleribus semper fides
 Contingere haud potest secundo numine.
 Age nunquid haecenus patrata erimina
 1305 Nunc innotescunt omnibus mortalibus?
 Hucusque vestris in genibus sita salus
 Multorum erat, qui destituti dextero
 Patrocinio misere periere innoxii.
 Censura vestra agit columbas simplices,
 1310 Veniam et quietem dat corvis rapacibus.
 Damnastis usque innoxios, et innocens
 Pessumdatus poenas luit te indice.
 Pravissimis albos ferebas calculos
 Et ex reis tu noxios exemeras,
 1315 Videlicet consortes et per munera
 Sententiam tuam expugnantes, perfide.
 Id ille, qui mundum quatit, non perferet.
 Sed est tibi parum curae, quod praecipit
 Summus nomotheta atque imperator maximus.
 1320 Quandoquidem eam vitilitigator videras,
 Dic, qua sub arbore eos amplexibus frui
 Deprenderis!

Achab.

Sub qua? Recordor, dixero.
 Schinus fuit.

Daniel.

Memorem esse mendacem decet.
 Ehem sceleste, qui proterviam facis,
 1325 Mentiris in caput tuum. Poenam lues;
 Summi minister habet latam divinitus
 [E16] Sententiam: medium te *σζίσα* is perditum.

Quaesitor.

Certissimis signis calumniae hic convictus est.
 Abduce cautius, vinctum custodias!

Cleter.

1330 Me consequere!

Quaesitor.

Sed alterum huc accersier

Cures!

Cleter.

Bene id curabitur. Veni!

Ehem, tua ferocia nil efficis;

Nil te iuvabit ista torva luminum

Truculentia. Huc, Abed, senem istunc sistito!

Abed.

1335 Age nunc, senex, tuum die testimonium!

Non fallitur propheta hic infantulus.

Ehem, tremis? Reatus forte conscius

Tibi es. Quid oris pallor? Conscientiae

Signum? Tribunal hoc tibi est formidini?

ACTVS V. SCAENA IV.

Daniel. Sedechias. Quaesitor. Populus.

Daniel.

1340 Hem, degener Iudae natalibus,

Tu Chanaan sapis magis taeterrimum.

Te forma praestans, elegantiae decus

Vultusque gratia impulit. Vesania

Hinc nata, amorque flagrat caeco pectore,

1345 Ingens furor libidinis cor occupat.

Multoque retro tempore atque saepius

Vitium obtulistis filiabus Israel,

Dolo malo pudicas usque virgines

[E 46] Temerastis ac matres familias malis

1350 Violastis artibus; quibus celebritas

Fucata vestra diu formidini fuit,

Petulantiae vestrae parebant crebrius
 Miseræ fruentes vestra consuetudine.
 Ast nata stirpe Iudae fortior fuit,
 1355 Animus probus probis quadrat natalibus.
 Aeneas murus vobis fortissime
 Invicta victrix non dignata cedere,
 Sed restitit truci minarum fulmini.
 Dulces preces vestras inermes reddidit
 1360 Ensemque melle tinctum casta viribus
 Caelestibus fregit teclasque depulit.
 Gladio peribis ipse tuo, nequissime.
 Sed ne putes forte hoc ex composito geri.
 Dic quaeso, qua sub arbore ipsos mutuo
 1365 Deprederis in horto amoeno colloqui!

Sedechias.

Non fallor, arbor primus est adulteris
 Veneris nefandae testis, crede, conscia.

Daniel.

Sycophanta, ain? Mentiris in tuum caput.
 Gladio Dei minister vindex imminet
 1370 *Ἡγίστα σε* nunc medium. Nam haec iusta est ultio,
 Si talionis poena hanc vindicaverit
 Adiudicaveritque vos dignae neci.

Quaesitor.

Tanquam exsecutor aequitatis strenuus
 Committe eos, si sit animus nunc colloqui!

POPVLVS

[E5a] ex Psalmo VIII.

1375 Quam tuum nomen, dominator, omnis
 Terminis terrae celebre atque miris
 Hoc modis clarum volat ultra cunctos
 Vndique caelos!

Tu tuas laudes pueri tenelli
 1380 Perficis plectro resonante, quo tu
 Destruas hostis pariter maligni
 Funditus artes.

ACTVS V. SCAENA V.

Populus. Quaesitor. Nomenclator.
 Praeco. Cleter.

Populus.

Hominum fidem! — Populares, indignissime
 Factum videmus. — Claret innocentia
 1385 Nunc coniugis Ioakim. — Proh calunniam! —
 Quid talionis lex? Valetne ea amplius? —
 Similis, puto, est aranearum stamini.

Quaesitor.

Praeco. inbe silentium! Nunc legibus
 Fiet satis.

Praeco.

Quid vestra turbulentia
 1390 Sibi vult? Satis faciet praetor nunc legibus.
 Temerarius sielis binis multabitur.

Quaesitor.

Vtrumque testem rursum in circum sistite,
 Apparitores, ad tribunal ducite
 Senes reos convictos testimonii
 1395 Adulterati!

Cleter.

Eatur ergo.

Praeco.

Pergite!

[E5b]

ACTVS V. SCAENA VI.

Quaesitor. Arradan. Dibon. Zaba. Besasa.
 Dabrani. Iavan. Agira. Galaad. Histiob.
 Maloco. Ierobaal. Hedioth.

Quaesitor.

Quamvis Deus, index supremus omnium,
 Per pusionem vatem sic sententiam
 Certam tulit, ne sit, quid nunc id ambigat,
 Quin veritas rei clare detecta sit,
 1400 Iuris tamen processus hic ritu fori
 Servetur. Ac dicat quisvis sententiam.
 Arradan, id, quod sentis, hoc edissere!

Arradan.

Iam video nil fidendum circumstantiis
 Nec fimbriae nec canis nec propendulae
 1405 Barbae; caper sic esset iudicium ordine
 Numerandus atque lupus hirsuto tergore.
 Palinodiam pudicae feminae cano,
 Sed talionis poenam his falsis testibus
 Adindicaverim. Sed rex minister est,
 1410 Si quis facit capital, tum iurisdictio
 Penes Nabuchadnezer est, non pessimum
 Regem, nisi quod incircumciscus imperat.
 Sed aequitate pollet plurimum. Dedit
 Nobis subactis, ut causis moralibus
 1415 Ius limitandis esset, atque legibus
 Permittit ut sit vigor ille pristinus.
 [E6a] Videtur ergo rem referendam esse integram
 Et transferendam ad regem. Sic inibimus
 Dubio procul quandam tunc benevolentiam.

Quaesitor.

1420 Dibon bone, quid animus tuus nunc iudicat?

Dibon.

Non me fefellerat mens, quippe hos noveram
 Intusque et in cute esse perversissimos,
 Sed eorum scrutator corrigit vices,
 Omnia sub auras tempus aperiens refert.
 1425 Age exsequatur rex, quod iste protulit!

Quaesitor.

Dic, Zaba!

Zaba.

Si quid asperius in te, Dibon,
 Dixi, memineris me hominem errori obnoxium!
 Nam quod dedi, nollem datum. Sic iudico,
 Ut indicarunt hi, qui me prudentia
 1430 Superant. Ero deinceps, opinor, cautior.

Quaesitor.

Dic, Besasa!

Besasa.

Sic ut Arradan sentio.

Quaesitor.

Dic, Dabrani!

Dabrani.

Muto meam sententiam.
 Id accidit, quod evenit creberrime,
 Quis lingua non frenata quique impendio
 1435 Loquaciores. Nam tacuisse nemini
 Nocet, nocet locutum. Quam vitium sonat,
 Quam nunc dedi hac in re sententiam! Solet
 Proverbio dici, quod sit oratio
 Eiusmodi, cuiusmodi est, qui protulit.
 1440 Hanc deprecor suspicionem, fratres pii.
 Possem videri esse Erippo inconstantior.
 Necessitas cogit nunc vela vertere

[E6b] Palinodiamque cantitare iniuriae.

Nunc adsero hanc matronam honestam innoxiam

1445 Senibusque, quod dixit puer, pronuntio.

Quaesitor.

Iavan, tuum videre dic!

Iavan.

Sto pristinae

Sententiae. Matrona nequaquam est nocens.

Multa gravi capitis multandi sunt senes.

Quaesitor.

Agira, mentis sensa detege!

Agira.

Amplius

1450 Pronuntio, ac lambda nostrum est calculum.

Ratio est, quod istaec causa est ardua.

Parum liquet, num, quae gerantur, sint satis

Rata aut puer legitime ias subiverit

Impuber. Atque recte iurisdictione

1455 Transfertur, unde fluxit dignitas ea.

Verum bonus quaesitor hanc transtulit,

Quam non habebat propriam, suffragiis

Populi atque presbyterorum calculis,

Quibus ipse index noster constitutus est.

1460 Oportuit mandari. Sic puto esse id irritum.

Quaesitor.

Dic, Galaad!

Galaad.

Credebam testimoniis;

Quae iusta sunt, cum testibus fides bona est.

Hinc fit, quod hac in re nuto sententiam.

Quaesitor.

O Histiob, suffragium profer tui!

Histiob.

- 1465 Quid nunc, Agira? Adridet ampliatio?
 Quid? Ambigisne, an quid momenti
 Sanctio pueri sit habitura? Crede, plurimum.
 Translatio est consensu facta maximo
 [E7a] Populique applausu et, quod tibi sit amplius,
 1470 Monarcha summus hanc in ipsum transtulit,
 A quo venit potestas omnis omnibus.
 Negas? Rogo, miraculum considera:
 Fateberis dubio procul divinitus
 Haec esse. Prorsus nil mihi hic est inritum.

Quaesitor.

- 1475 Et tu. Maloco, dicito sententiam!

Maloco.

- Consulueram prius, quod aequitas iubet,
 Quo incumberet probatio robustior
 Tecmeriis et coniectationibus.
 Nec me fefellit. Id sagacitas
 1480 Pueri potest. Senes nos ita stolidos
 Vecordia occupavit, ut ne, opus quod est,
 Videamus in negotiis his arduis.
 Quod si mihi plerique tum subscribere
 Minime gravati essent, stetisset veritas.
 1485 Sed stat, Deo laus, et modo isto clarior,
 Quam si lateret adhuc iniquitas senum.

Quaesitor.

Ierobaal, tuum videre detege!

Ierobaal.

- Detexeram prius, sed me fefellerat
 Maturitas senilis et iuranda numina.
 1490 Habeo necesse, ut pristinam sententiam
 Mutem sequarque Dei tribunal.

Quaesitor.

Hedioth,

Quid adseris?

Hedioth.

Bonas probo sententias.

Quaesitor.

Cōlecta nunc damnant senes suffragia.

Si quod quibusdam non fidei satis queat

[E76] Oraculum praebere, restat amplius

Nunc exsecutio. En Nabuchadonosor

Rex, en stipatus, en satellitum agmine

Multisque satrapis! Illi mandabimus

Negotium; minister summi regis est,

1500 Quo de puer vates tulit oraculum.

ACTVS V. SCAENA VII.

Signaeus. Strategus. Nabuchadonosor rex.

Aspenax magister eunuchorum. Quaesitor.

Achschedar et Persa satrapae. Pachus. Toparchus.

Adargazaraeus. Ephorus. Dethabraeus.

Symbulus.

Signaeus.

En, rex Babel Nabuchadnezer maxime,

En contio populi Israel non infrequens.

Si non meus me fallit visus debilis,

Forum celebrant.

Nabuchadonosor.

Sed quid pusio facit?

1505 Senes puello nimirum alium iudicis

Pro more deferunt munus. Quid moris est?

Aspenax.

An Bel me amet, Nabuchadnezer inclite,
 Est Belthaschazar hic, puellus aulicus
 Nuper meae curae mandatus, optimae
 1510 Spei puer nec non donatus indole.

Quam vero quis vellet in prole regia
 Videre. Pollet is gravi prudentia.

Et ne suo fraudentur honore ceteri.

[ESa] Qui nuper ex eo genere fidei meae

1515 Sunt crediti. Babylonis felicius
 Studiis suis pergunt in usum regium;
 Sed omnibus multo hic fiet praestantior,
 Columnen decusque regni longe maximum.

Nabuchadonosor.

Ain? Videntur velle nos accedere.

1520 Sistamus hic gradum! Miror. spectabimus.

Quaesitor.

Vinctos senes ad maiestatem regiam
 Ducite! Patres eamus omnes obviam!
 Vates puer, dextram mihi tu claudito!

Achschedar.

Veniunt, o rex Nabuchadnezer, agmine.

Quaesitor.

1525 Vivat Nabuchadnezer rex Babylonius!

Nabuchadonosor.

Quid fertis, o viri? Quid istaec contio
 Portendit? Aut quidnam vincti sibi volunt?

Quaesitor.

O rex Nabuchadnezer, victor maxime.

Ili testimoniis confictis et dolo

1530 Malo pudicitia memorabili et probis

Castisque moribus hanc mulierem, quia pia
 Non obsequi voluit pravae libidini,
 Satagunt ream facere. Sed tanta auctoritas
 Virum fefellit, hancque condemnavimus
 1535 Vt adulteram. Sed en Deus comparuit,
 Cum nulla spes salutis esset, feminae,
 Misit puellum vatem, qui prudentia
 Excellit omnes Israelis arbitros,
 Convicit hos calumniae.

Nabuchadonosor.

Hicine pusio?

[Esb.]

Quaesitor.

1549 Verumst.

Persa.

Sagacitas puero est mirabilis.

Quaesitor.

Hoc lex Dei nostri iubet multarier,
 Legisque sensus est peccati talio.
 O rex, tibi est in nos nunc iurisdictio
 Capitalis; hoc tua aestimabit aequitas.

Nabuchadonosor.

1545 Pronuntiavit hoc puellus iudicans?

Quaesitor.

Immo.

Nabuchadonosor.

Viri proceres carique principes,
 Miraculum hoc an non videtur maximum?
 Conferte, quaeso, vestra in hac re symbola!

Achschedar.

O rex Babel, nil possum in hac re infringere,
 1550 Quin rata sint, quaecumque dixit Balthasar.

Strategus.

Humana vis non est, sed fit divinitus.

Persa.

Non abmo. Crediderim hoc.

Signaeus.,

O rex, placet.

Spes magna, rex, reuect in puellulo.

Ornabit haud dubie regnum Babylonium.

Pachus.

1555 Dico ratum: ratum esto, quod divinitus

Evenit. Esto oraculum.

Toparchus.

Non displicet.

Hic temporis successu fiet satrapes.

Adargazaraeus.

O magne rex, spes ampla fit ex Israel.

Ephorus.

Secunda cuncta sunt, et regnum floridum est,

1560 Dum hic incolit populus felix Babyloniam.

Dethabraeus.

Mandetur ergo illis nunc exsecutio,

Crescatque Baltheschazar.

Symbulus.

Consulunt bene.

O rex Babel, Nabuchadnezer maxime.

Nabuchadonosor.

O Israelis arbitri, nobis placet,

1565 Quod exsules in nobis non conceditis

[F 1a] Patulam fenestram iniquitatibus. Probo.

Calumnias maneto digna talio,

Quam patria lex statuit Mosesve dicitat.

Nunc exsecutio vobis commissa sit!

1570 Non hic necis spectabimus spectaculum.

ACTVS V. SCAENA VIII.

Quaesitor. Susanna. Benjamin. Daniel.
Ioakim. Rachel. Helkias. Promptula.

Quaesitor.

Susanna, singulare pudicitiae decus,
Examen ignis aurum virtutis probat.
Prudenter appellasti summum iudicem.
Congratulor tuae saluti et nescio,
1575 An esse quicquam possit, quod gratum magis
Magisque volupe sit, quam quod tua modo
Detecta gratia Dei viventis est
Pudicitia salva, constans, integra.
Fae modo animo praesenti sis eum coniuge
1580 Caro tuisque liberis. Deus bene
Vertat tibi que optata semper offerat!

Susanna.

O summe Deus auctorque et rector omnium,
O iuste iudex, me periclitari
Sinis, perire non sinis; praesens ades
[F1b] Tum, cum adeo videor iam destituta maxime.
Freti tuae benignitati firmiter
Nunquam peribunt: quin submersae funditus
Tantis miseriis porrigis manum tuam.
Precor, Deus, ne me tentationibus
1590 Gravioribus posthac velis committere,
Quin viribus validis mollem suffulecias,
Si tam tuae laudi sum accommodum organon.
O Ioakim coniunx, nati dulcissimi
Et vos, parentes optimi, Deus potest,
1595 Ut iam liquet, miseros rebus iam perditis
In spem bonam et salutem praesentissimam
Sic conlocare, ne deinceps periculum
Noceat. Opera Dei sunt mirabilia,

Qui consilia hominum vicissitudine
 1600 Invertit haud ullis modis reciproca.
 Quare, Benjamin, fili mi suavissime,
 Tuum fuerit isti lepido puellulo
 Grates agere de reddita matercula,
 Quem summus ille iudex aequus arbitrum
 1605 Mihi dedit, causam meam qui vindicet.

Benjamin.

O Daniel, lepidum caput, facis bene,
 Qui pro tua commoditate meam matrem mihi
 Reddideris: haec enim mihi est carissima.
 Habeo atque ago tibi merito nunc gratias
 1610 Quam maximas. Vbi quid usus venerit,
 Libens tibi bene faxo pro modulo meo.

[F2a]

Daniel.

Dicis benigne. En iam licebit gaudio
 Tuo frui: frueri! Domino, Deo tuo,
 Debes tuam matrem, cuius vices gero.

Quaesitor.

1615 O Ioakim, tuis laetor nunc partibus.
 Senes periclitantur, atque in limine
 Portus tibi est, tutusque in vado navigas.
 Dominum Deum pro moribus tuis time;
 De castitate coniugis iam certus es,
 1620 Aurum probatum habes probationibus
 Et lilium natum inter spinas asperas.
 Vxor tua velut fructifera vitis siet,
 Prolesque tua sit instar olivae plantulae.
 Dominus tibi benedicat in Sion largissime,
 1625 Sobolemque postliminio olim videas tuam
 Lactus redire! Quodsi ea res tibi libet,
 Licet tuis de inimicis ulcisci modo
 Et par pari rependere.

Ioakim.

Non id moror,

Inautoratos hoc decet pro munere

1630 Suo. Dominus etiam vindictam vindicat

Sibi; mihi privato non decorum erit.

Hoc lex iubet, ne interficiam ego proximum.

Nobis magis conveniet laetis hanc diem

Domino Deo tripudiis insumere.

1635 Valete, presbyteri, censores Israel,

Deo sint hanc ob acquitatem gratiae!

O socia thalami, quae fidem tuam mihi

[F20] Servaveris constans, ex quo conveneras

Mihi in manus nubens, quin vulgo dietitant

1640 Castam esse eam, quam nullus vir rogaverit:

Tentata precibus restitisti, machinis

Non cessit animus, neque vim pertulit tuus

Pudor.

Susanna.

Deus vires dabat conatibus.

Quod iactitem, nihil est; studium boni Deus,

1645 Auctor bonorum, pectoribus mortalium

Larga sua bonitate inspirat.

Ioakim.

O meum

Decus, beatus sum, talis cui contigit

Consors tori; taedis tuis felicius

Aut auspiciatus nil usquam gentium

1650 Fuit. Parentem pulchra prole me facis.

Iamiam, pater, iuvat procul forensibus

Negotiis vitam meam consumere.

Domus mihi deinceps amica, erit optima

Domus. Deo vivam caraeque coniugi.

Rachel.

1655 O gnata, gnata, quam pectus salit meum!

Adfectibus variis rapior. Eadem dies

Plus quam satis funesta apparuit mihi
 Mihi que reddidit te festivissima.
 Benedictus esto, summe rerum conditor!
 1660 Valeat deum vulgus reliquorum longius.
 Tu tu, Deus Sion, tu, inquam, rectissime
 Dextra administras mundi gubernacula.
 Tu flexuosa cuncta recte dirigis.

[F 3a]

Chelkias.

Tu vera praedicas, coniunx. O filia,
 1665 O mi gener, fili mi, lacrimo gaudio;
 Nam non queo modis aliis effundere,
 Quod pectus insiliens eructat.

Susanna.

Mi pater

Materque, sic deinceps futurum iudico
 Castis locum matronis ac puellulis
 1670 Periculo tutum meo fore.

Promptula.

Puto

Speroque. Nil votis meis responderit
 Unquam magis, nil ex animi sententia
 Successerit magis unquam quam castitas
 Secura. Si non hoc nefas vel maximum
 1675 Pomario suo pudicam feminam.
 Non dico ab hostibus saevis, sed maxime
 Ab Israelis arbitris non tutam esse.
 Profecto nescio, quid possit amplius
 Dici nefas, nisi sic Deus robur tuum,
 1680 Mea hera, eo modo probe tentaverit.

Susanna.

Quid? Heu mea tu, hoc absit, mea Promptula!
 Natam meam hanc puellulam volo
 Meo periculo laboribus consuescere.

Si tu sapiſ, cavebis dein ab otio,
 1685 Ne te in tantum periculum praecipitem duiſ.
 Beatus ille certe, qui ex aliis ſapit.
 Sed hinc eamus, ne videam hoc foediſſimum
 Spectaculum aut ne cui videar vindictae amans.

Ioakim.

Recte mones, meum delictum maximum.

[F3L.] ACTVS V. SCAENA IX.

Abed. Sedechias. Cleter. Achab.
 Quaesitor. Praeco.

Abed.

1690 Iam tempus, o miſeri, inſtat, ut veſtrum ſceluſ
 Luatiſ.

Sedechiaſ.

Heuſ precor, ſine, ut populo loquar!

Abed.

Loquere!

Sedechiaſ.

Viri puerique extorres Iſrael
 Babylonique cives, hoc miſeriſ date!
 Quienunque publico ſplendetis munere,
 1695 Cavete, ne frauſ ulla nec doluſ maluſ
 Corda occupet veſtra aut prava libidine
 Ruatiſ in praecipſ! Sapite periculo
 Noſtro! Facinori dignam poenam pendimuſ.
 Malum conſilium conſultori peſſimum eſt.
 1700 Orate nunc Deum, quem inſtum ſentio,
 Miſeriſ ſuo ut parcat iudicio, quo ſatiſ
 Habeat modo hoc parvo ſupplicio pro ſua
 Clementia, quamviſ delicta maxima
 Sient, ſed hac magiſ ratione ſplendeat
 1705 Bonitaſ eiuſ, magiſ ſi ſuperet gratia.

Achab.

Sit fas mihi quoque pauca proloqui!

Cleter.

Licet.

Achab.

Monnit meus socius probe, sed amplius
 Monebo. Nam non suffieit nec crimine
 Prorsus vacat, qui non designat: interim
 1710 Tamen manus maneribus gratis patent
 Caeceique dorophagi ferunt sententias
 [F4a] Ad gratiam. Quibus nos freti pessime
 Deliquimus Dicensque provocavimus
 Nostro iumento accersentes nobis malum.
 1715 Fortuna parcit in poenam quam plurimis.
 Vel sic Deo visum est, ut sese examinent
 Nostroque damno agant nunc paenitentiam
 Nec differant in sera fata piaculum.
 Vestrae preces fiant pro nobis ad Deum!

Abed.

1720 Ehem senes, dice moras iam rumpere
 Iubet.

Sedechias.

Precor, da paulum temporis
 Deum precandi, si miseris avertere
 Dicas velit et ultiones tartari!

Abed.

Est sera, crede, in fundo paenitentia.
 1725 Speras tuam litem, quod Ate tempore
 Longo suis malis turbarit artibus,
 Sarcire posse?

Sedechias.

Tanta Dei est benignitas.
 Suspiriis inclamo ex imo pectoris

Gemituque paenitudinis seras preces
 1730 Eructo. Domine, anhelas has voces meas
 Accipe, tuas aures patulas pandas meis
 Precationibus! Deus, quis sustinet,
 Si iudicans scelera rigore examines!
 Finis licet nullus meorum criminum,
 1735 Finis tamen nullus tuae clementiae est.
 Si tartari sum poena dignus maxime,
 At tu tamen non dignus, qui crudelius
 [F4b] In noxios statuas. Salvabis Israel.
 O si salus communis haec divinitus
 1740 Mihi scelesto iam queat contingere!

Cleter.

Licet tibi quoque tuas preces attollere.

Achab.

Ne saevius, domine Deus, furor tuus
 Me corripiat, et ira in me commotior
 Nunc ingruens clementius me verberet!
 1745 En fulminis telum minatur acriter,
 Et imminens manus terrore concutit
 Mentem, et animus horret formidine.
 O scelera taetra! Non est ulla sanitas
 In carne tota, totus languco miser.
 1750 Dum mente concipio quandam irae imaginem
 Nec conscientiae pax est meis in ossibus,
 Quotiens recordor, quam caput nequitia
 Vertexque mersus quamque omnis pessumdatum
 Graviter premat. Tremiscere tribunalia
 1755 Possum tua, sed ea haud possum vitare. Vac
 Misero mihi! Iustam tuam sententiam
 Non sustinere possum, ni miseratio
 Plus ponderis meis habeat nequitiis.

Quaesitor.

Quamvis meum caput peccatis obrutum

1760 Sit, attamen mos urget, ut exordiar.
 Patres domus Israel, e medio malum
 Ut dicitur lex Moseos, hinc tollite! —

Sedechias.

Animam meam tibi mandaverim, Deus. —

[F 5a] Achab.

Animam tibi mando, domine Deus meus. —

Cleter.

1765 Habent satis lapidum.

Abed.

Nunc tuta, opinor, est

Pudicitia.

Cleter.

Viden, quam torva lumina
 Hinc inde iactitant?

Abed.

Ne spes vos deserat!

Cum patribus maioribus quiescite! —

Quaesitor.

Ponantur hinc exanima virum cadavera
 1770 Terraeque mandentur pro more patrio.

Praeco.

Vixere. Nunc domum se quisque conferat!
 Exempla statuite ante oculos sibi
 Quilibet! Adulteris sic fit in Israel.

CHORVS

ex Psalmo I.

1775 Beatus ille, qui procul synedriis
 Et impiis mortalium
 Consessibus et peccatorum compitis
 Solutus omni crimine

- Nec occupet cathedras pestilentiae
     Caecus malis dogmatibus
 1780 Nec ludieris piorum mentes inficit.
     Felix et ter et ampliùs,
 Totus vacans Dei sacratis legibus,
     Eas volutans sedulo
 Noctes diesque mente versat candida :
 1785   Is crescet instar arboris
 Ad rivuli ripam sitae perlucidi,
     Quae laeta tendens bracchia
 [F5b] Fructus ferens suo rependet tempore,
     Cui non nocebit Africus,
 1790 Non bruma frondibus comas detraxerit;
     Huic euncta sient prospera.
 Non sic tibi, non sic continget, impie,
     Sed tu peribis funditus,
 1795 Cum ventus instar pulveris te iacticat
     Per aera atque inania.
 Hinc fit, quod impios arbitrium Dei
     Pessumdabit letaliter,
 Hircos ab agnis cum pastor seiunxerit,
     Quem nil latebit aspian.
 1800 Viam piorum cognitor iustus sciet,
     Mittet malos ad tartara.

 EPILOGVS.

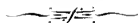
- Nil quicquam aliud est scaena, praestantissimi
 Viri patresque consultissimi, mea
 Quidem sententia, quam hieidum
 1805 Mortalium vitae speculum, quod exhibet
 Faciem maligni saeculi. Sic Tullius
 Romanus ille orator pulchre comparat,
 Cum disserit, quid sit decorum singulis;

- Iubet intueri comici spectaculum,
 1810 Quo quisque personam suam recte gerit:
 Sic contra, dum suum persona scaenica
 Servat *πρόπον*, docet magis contrarium
 [F6a] Plerumque; quid deceat, rarissime docet.
 Senes scelesti dum decorum sedulo
 1815 Custodiunt, docent senes longissime
 Cessisse ab officio ac persona iudicis.
 Susanna contra sedulo servat suum
Πρόπον. Videbit hinc matrona moribus
 Petulantibus se iam cessisse longius
 1820 Suo decoro. Ex paucis his sic cetera
 Vos aestimate, dum is plectro vernaculo
 Sonabit, ut cunctus populus intellegat.
 Nos interim studii nostri specimen damus,
 Non serii quidem. Haec nobis sunt ludicra,
 1825 Quae sunt gravia atque utilia mortalibus.
 Visum id satius, ac si mugas tragoediis
 Agamus: hoc enim culpatur paroemia.
 Nos nostra sic studia semper paramus, ut
 Lusus sit e re publica, idque honestius
 1830 Nos indicamus, quam si rebus frivolis
 Indulgeamus, in quibus non commodi
 Quicquam est. Sec hoc vestrum fuerit munus, patres
 Conscripti, ut hoc curetis inter cetera,
 Ne detrimenti quicquam in herba publicus
 1835 Capiat status: capiet vero, si parcius
 Studiis datur fomentum liberalibus.
 Aequi bonique facite istaec puerilia!

Dixi.

[F7b]

Augustae Vindelicorum
 apud Philippum Vihardum.
 M. D. XXXVII.

PA   Birck, Sixt
8477   Susanna
B46S8
1893

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
